

SZOMBAT

Novák Attila
a Magyar Gárdáról

„Ha ma fiatal lennék,
én is undorodnék”
– interjú Vásárhelyi
Máriával

A magány variációi
– Fehér László
életmű-kiállítása

A tények és a lélek
– Danilo Kistről

Egy túrhetetlen egzisztencia

Interjú Vajda Mihállyal

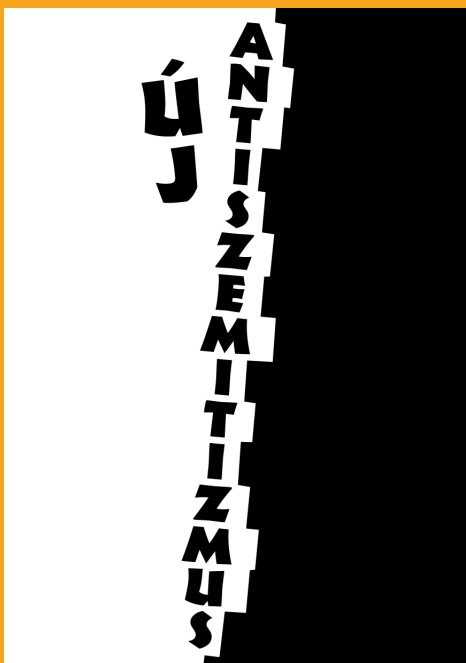
Új antiszemitizmus

Könyvbemutató

a Keset fesztivál keretében
szeptember 9-én, vasárnap 16 órakor.

Heller Ágnes, Gadó János
és **Szántó T. Gábor**
beszélgetése

Helyszín: **Holiday Beach Hotel**
Pontos cím: **Római Part, Piroska u. 3-5.**

„Antiszemitizmus új köntösben? Minden antiszemitizmus-e, ami anticionizmus, Izrael-ellenesség és Amerika-ellenesség? Aki gyűlöli Saront es Busht, az antiszemita? Aki szereti őket, az filozemita? Ha választ szeretne kapni ezekre a kérdésekre, olvassa el kötetünket, mely korunk egyik legfontosabb problémájára ad feleletet.”

A kötet szerzői:

Eperjesi Ildikó, Gereben Ágnes, Heller Ágnes, Bányai László, Bence György, Gadó János, Karády Viktor, Kende Péter, Konrád György, Kovács András, Novák Attila, Seres László, Szántó T. Gábor, Tatár György, Valki László

A kötet ára: 2190 Ft

Megrendelhető délutánonként
a 06 20 584-0512 és a 311-6665-ös telefonszámokon,
vagy az info@szombat.org e-mail címen.

Limmudkeset
H u n g a r y
egy paletta sok ecsettel
2007. szeptember 7–9.

**Zsidó közösségi
és kulturális fesztivál**

3 napos zsidó fesztivál korhatár nélkül:
oktatási adok-kapok, közösségi,
családi és wellness programok – min-
denkinek, aki tudja, hogy itt a helye.

www.keset.hu

**EGY PALETTA SOK
KONCERTTEL**

**GÖDÖR
SZEPTEMBER 9.**

16:00 | **ELŐADÁS A MODERN ZSIDÓ
ZENÉRŐL**

17:30 | **SLAM POETRY
BACKDOOR ÉS AKKEZDET PHIAI**

19:00 | **TRITON**

20:30 | **CHALABAN**

22:00 | COOLOOLOOSH

24:00 | **DJ CADIK + MC ZEEK**

Belépő a koncertre: 1000 Ft
Keset karszalaggal ingyenes.

szombat

2007 szeptember
5767 elul-tisri

A Magyar Zsidó
Kulturális Egyesület
folyóirata.

Megjelenik évente tízszer.

Szerkesztőbizottság:

Deák Gábor
Hoffman Iván
Itamár Jáoz-Keszt
Kovács András
Seres László
Tatár György
Turán Tamás

Szerkesztőség:

Szántó T. Gábor
(főszerkesztő)
Gadó János, Novák Attila

Deák Andrea
(szerkesztőségi titkár)
Fritz Éva (pénzügyek)

Állandó külső munkatársak:

Csáki Márton, Peremiczky Szilvia,
Szegő Péter, Várnai Pál

A megjelenést támogatja:
Amerikai Joint Magyarország
Ronald S. Lauder Alapítvány
Magyarországi Zsidó Örökség
Közalapítvány

Nemzeti Kulturális
Alapprogram

Oktatási és Kulturális
Minisztérium

A héber és jiddis szavak átírása
a szerzők felfogását tükrözi.

Terjeszti a LAPKER Rt.

A kéziratok szerkesztése lezárult:
2007. augusztus 6-án.

Címlapfotó:
Tóth Csilla

Szerkesztőség és kiadóhivatal:

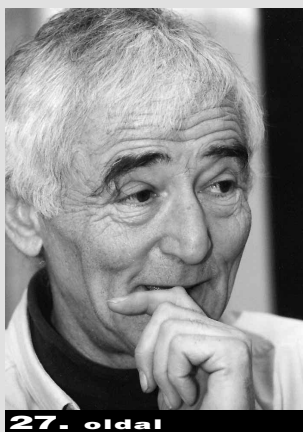
1065 Budapest, Révay u. 16.
Bálint Zsidó Közösségi Ház,
234-es és 235-ös szoba.
Telefon: 311-9214/136, 137
Telefon/fax: (36-1) 311-6665

Lapunk e-mail címe:
info@szombat.org
Címünk az interneten:
http://www.szombat.com

Előfizethető a kiadóhivatalban,
illetve postautalványon
az OTP 11709002-20066703
„Szombat” számú alszámlán.
Lapengedély száma:
III/Kul/174/1989.

HU ISSN 0865-3844

Nyomdai előállítás:
Grafika Press Nyomdaipari Rt.

ÁLLÁSPONT

- 4 **Gadó János**
**Közel-Kelet:
a demokratizálás megbukott**
- 5 **Novák Attila**
**Félelem és büszkeség
avagy a Magyar Gárda és a demokrácia**

IZRAEL

- 7 **Nők a kamera előtt és mögött**
(Surányi Vera)

HAZAI DOLGAINK

- 10 **„Ha ma fiatal lennék,
én is undorodnék”**
Vásárhelyi Máriaival beszélget Novák Attila
- 14 **Ortodoxia: hamvába holt reform**
(Gadó János)

KULTÚRA

- 16 **Yossl Birstein**
A buszra váró sor
- 16 **Etgar Keret**
Járdakő
- 18 **A magány variációi**
Fehér László életmű-kiállítása
a Ludwig Múzeumban (Réz Anna)
- 21 **Egy tűrhetetlen egzisztencia**
Vajda Mihállyal beszélget Csáki Márton
- 25 **...hun meg nem**
(Szántó T. Gábor)
- 27 **Búcsú Thury Levente
keramikusművésztől**
(Wehner Tibor)
- 29 **Mahler és a zsidóság**
(Peremiczky Szilvia)
- 30 **Jehuda Ámicháj versei**
- 31 **A tények és a lélek**
(Csáki Márton)
- 33 **A zsidóüldözéstől
az anticionizmusig**
(Várnai Pál)

KULINÁRIA

- 34 **Pasaréti Club étterem**
Főpróba, szerencse

Közel-Kelet: a demokratizálás megbukott

Nem akármi ilyen változások tanúi lehetünk az elmúlt egy-két hónapban a Közel-Keleten. A Gázából kiebrudalt, de a Nyugati parton egyeduralomra berendezkedett Fatah mozgalom ismét békehúrokat penget. Az újonnan kinevezett miniszterelnök, Szalam Fajjad programja nemcsak az eddig szokásos békejavaslatokat (két állam az 1967-es határok mentén, Jeruzsálem közös főváros stb.) ismétli meg: nem szerepel benne a fegyveres harc, viszont szó van vallási türelemről (!), nők jogairól, kulturális pluralizmusról. A Palesztin Hatóság továbbá ígéretet tett, hogy begyűjti az engedély nélkül kinn lévő fegyvereket.

Válaszul Izrael - jó szándéka jeléül - elengedett 250 palesztin foglyot, felszabadította a Hamasz választási győzelme óta zárolt palesztin adókat és járadékokat, és még fegyvert is szállított a palesztin rendőrségnek.

Az amerikai diplomácia nem is késlekedett ennyi szép és jó hallatán mozgásba lendülni. Külügyminisztere megpróbálja rövid úton tető alá hozni a főnöke, Bush elnök által ez év novemberére javasolt új közel-keleti konferenciát. Eközben Jordánia és Egyiptom külügyminiszterei Jeruzsálembé utaztak, és az Arab Liga képviselőjében a kamerák előtt szívélyesen kezert fogtak izraeli kollégájukkal. Mindezt pedig Amerika százmilliárd dolláros fegyverszállítási ígérete koro-

názza az iránta lojális kormányoknak.

Mi történt? Öt év véres intifáda és az arab médiát előntő Izrael-ellenes hisztéria után miként lehetséges visszatérni a kilencvenes évek optimista hangneméhez, mintha mi sem történt volna?

Nos, az iszlamista Hamasz kiütéses győzelme Gázában mélyen elgondolkoztatta a térség arab vezetőit. Ehhez jön még a Hezbollah látványos tényerése Libanonban, Irán gátlástalansága s a reménytelen iraki helyzet. Iszlám fundamentalizmus ante portas.

A mérsékelt - értsd: diktatórikus, de nem Nyugat-ellenes - arab államok a honi iszlamisták ellenében remélnek amerikai segítséget. Egyrészt a „békefolyamat” felélesztésével próbálják kifogni a szelet a radikálisok vitorlájából, másrészt a fent említett fegyvervásárlással próbálják rendszerüket stabilizálni.

Része a történetnek az amerikai politika csendes, de súlyos fordulata is: elsődleges célja a Közel-Keleten immár nem a demokratizálás, hanem a stabilitás. A demokratizálási kísérlet megbukott. A palesztin választások véres beháborúba torkolltak, az iraki választások nem voltak képesek gátat vetni a szélsőségesek terrorjának. Az arab/iszlám világban a demokráciából mindenütt az iszlamisták húztak hasznot. Támogassuk inkább az autoriter rezsimeket, amelyek, ha kell, véres erőszakkal számolnak le az iszlamista ellenzékkel. Hogy az egyiptomi vagy szaúdi erőszakszervezetek

felfegyverzése nem feltétlenül járul hozzá a társadalmi stabilitáshoz? Lehet, de más út nincs - érvelnek az új politika stratégái - a Nyugat-barát rendszereket magukra hagyni nem lehet, az iszlamisták legyűrnék őket. E politika jegyében fogadta ismét kebelére a Nyugat Kadhafi ezredest, akitől mi sem áll távolabb, mint a demokrácia, de sebj: fő, hogy otthon nem tűri, máshol meg nem támogatja az iszlamistákat.

A fenti politika azonban nem rezept a sikerhez, amint a palesztin példa megmutatta. Hiába támogatta Amerika, Izrael áldásával, Mahmud Abbaszt a palesztin beháborúban. Az amerikaiak által kiképzett és amerikai fegyverekkel harcoló elnöki gárda megalázó vereség után menekült el Gázából, s fegyverei mind a Hamasz kezére kerültek.

Hogy miért? Mert a Fatah identitását veszített szervezetté vált. Egyrészt Arafat korrupt uralma tette hiteltelenné, másrészt az a tény, hogy hajlandó volt tárgyalni a Kis és a Nagy Sátánnal (Izraellel és Amerikával), ami az „ellenállásra” épülő palesztin identitás feladását jelentette. Egy megzavarodott szervezet, amely nem tudja, békét vagy harcot, iszlámot vagy demokráciát akar-e, nem állhat meg egy forradalmi hevületű ellenféllel szemben, amelynek szándékai világosak és egyértelműek. Ami Mahmud Abbaszt oly vonzóvá teszi Izrael és a Nyugat szemében (hogy nem emlegeti szünet nélkül a fegyveres harcot és „Palesztina felszabadítását”) az teszi őt gyengévé odahaza. Egy „ellenállásra” trenfrozott társadalomban, ahol még Miki egér is a

Sahada (a mártírhálál) dicséretét zengi, nem lesz népszerű az, aki hirtelen tárgyalni akar az ellenséggel.

A Hamasz, amely most újraszervezi erőit, előbb-utóbb támadni fog a Nyugati Parton is. Ezt a rövid időt szeretné Abbasz kihasználni: eredményeket felmutatni, amíg nem késő. Szaeb Erakat palesztin főtárgyaló azonnal nagyszabású javaslatokkal állt elő: a két fél kezdjen tárgyalásokat, párhuzamosan az összes nagy súlyú kérdésről: a határokról, Jeruzsálem sorsáról és a palesztin menekültek jövőjéről.

Az izraeli félnek azonban nincs ínyére a sietség, amely már 2000-ben Camp Davidben is hozzájárult a bukáshoz. Akkor Clinton elnök végéhez közeledő mandátuma miatt kellett sürgősen összerántani a tárgyalásokat. Most George W. Bush van hasonló helyzetben. Ám bármiben is állapodnának meg, Abbasz nincs abban a helyzetben, hogy vállalásait teljesítse. A Fatah különböző frakciói csak a Hamasz elleni harcban voltak egységesek, az Izraellel kötendő békéért korántsem lelkesednek. A (Fatah-párti) Al Aksza Mártírjainak Brigádja éppúgy árulásnak tartja a békekötést, mint a Hamasz. Mahmud Abbasz csak saját elnöki gárdáját meg a palesztin rendőrséget ellenőrzi, a számtalan önálló milícia nem törődik a parancsaival. Vállalását, amely szerint begyűjti az illegális fegyvereket (vagyis: lefegyverzi a milíciákat) az izraeliek igen szkeptikusan fogadták. Hiszen gyakorlatilag a fegyveres klánok a palesztin társadalom alapegységei. Martin Indyk (Clinton elnök idején amerikai nagykövet Jeruzsálemben, jelenleg egy liberális washingtoni think tank feje) meg is mondta: „A palesztinoknak jelenleg nincsenek olyan intézményeik és képességeik, amelyek hiteles tárgyalópartnerré tennék őket.” S ami a legfontosabb: az Izrael-ellenes hisztériában nevelt palesztin társadalom „átprogramozása” – ha el is kezdénék – csak évtizedes munkával volna lehetséges.

Csádó János

Félelem és büszkeség

avagy a Magyar Gárda és a demokrácia

Magyar Gárda néven alakulatot hozott létre a Jobbikhoz „közelálló” Magyar Gárda Egyesület, utóbbi vezetője a párt elnöke, Vona Gábor. Az Egyesület szervezi a Gárdát, melynek élén meg nem nevezett emberek állnak, ám semmiképpen sem Vona Gábor és a Jobbik. Pestiesen szólva „ügyes” húzás a Jobbik részéről. A dolog azonban egyáltalán nem mulatságos, jelentősége nem is pusztán abban áll, hogy nekünk, magyar zsidóknak és magyar állampolgárságú demokratáknak, félünk a fasiszta veszélytől, melyet a Magyar Gárda testesít meg, hanem arról is, hogy el kell-e túrnunk azt, hogy akármelyik politikai szervezet – most éppen az ultrajobboldali Jobbik – paramilitáris alakulatokat hozzon létre az országban. Ráadásul arra hivatkozva, hogy veszélyben a haza.

Ha a Jobbik fellépését és a vele szimpatizáló/egy híron pendülő szubkultúrát tekintjük, az biztos, hogy *nagyon határozott ellenségképpel operálnak, s ilyen szempontból a magyar zsidók félelme – főleg, ha csak az elmúlt évszázadot nézzük – teljes mértékben érthető.* A szélsőjobb életvilágban az ellenség nem elsősorban a román, a szerb és a szlovák, hanem a zsidó, a cigány és a homoszexuális. Nem vagyok arról meggyőződve, hogy ezek között a kisebbségek között bármiféle tartalmi és a belső hasonlóságon alapuló azonosság állna fenn,

ám az biztos, hogy a Magyar Gárda célkeresztjébe fognak, vagy ha úgy tesszük, fogunk kerülni. Üldözendő kisebbségek, melyek a magyar ultranacionalisták Magyarország-térképén eltakarítandó foltok csupán. S ilyen szempontból egységesít és egyenműsít bennünket a ránk irányuló gyűlölet. Ha tetszik, ha nem.

Ha azonban mélyebben akarjuk megérteni e jelenséget, két dimenzióban vizsgálhatjuk meg a Gárda veszélyességét. Az első az önreprezentáció. A kérdés itt az, hogy a Magyar Gárda önmagában, a külső körülményektől és a helyzettől elvonatkoztatva, mit is jelent és képvisel *önmagában*.

Ha figyelmesen elolvassuk a Magyar Gárda dokumentumait, világosan kiteszik, hogy *a Gárda illegitimnek tekinti a mai magyar államot.* Jelszavainak („Szebb jövőt!”) és ruházatuknak egy részét a leventéktől, másokat részben vagy egészben (pl.: „Ébresztő!”, árpádsávós címerrel ellátott fekete ing) a nyilasoktól kölcsönözték. Eltekintve ez utóbbiaktól, éppen a leventemozgalom története mutat rá a Gárda álságos politikai céljaira. E mozgalom 1921-es létrehozása ugyanis annak volt köszönhető, hogy a trianoni békeszerződés előírásai miatt Magyarország nem hozhatott létre behívásos alapú hadsereget. A militarista és irredenta neveléstől egyébként sem távol álló leventéket aztán, a világháború kezdetén elnyelte a magyar militarista gépezet. Ám hangsúlyoznunk kell, hogy a mozgalom a szuverén magyar hadsereg pótlására jött létre. A mai Magyar Köztársaság

azonban önálló állam, saját rendőrséggel és hadsereggel. A Magyar Gárda viszont, amikor arról beszél, hogy a haza megvédésére létrejött csoportokat szervezi össze, és a majdan felállítandó Nemzetőrség részét fogja képezni, implicite azt állítja, hogy a haza nem áll védelem alatt, azaz *úgy tekint Magyarországra, mint megszállt országra, olyanra, ahol nem működnek a rendvédelmi és katonai szervek, és ezt kívülről, azaz „alulról” kell megteremteni.* Ez a lényegi vonása a Gárdának veszélyes és félelemkeltő, a hatóságoknak ezért figyelniük kell rá.

Ugyanakkor a Gárda nem légius térben mozog és a külső politikai környezet nem kedvező a számukra. Magyarország EU-tag, így akárcsak más tagországok esetében külpolitikai mozgásteret összehúzó, egyre inkább Brüsszelben összpontosul és sem az EU tagállamai közti fegyveres konfliktust, sem kisebbségek elleni fegyveres atrocitást nem tűr el a megaszervezet. Ez az álláspont pedig a magyar belpolitikai erőkre is nagy és mérseklő hatással bír. Nemzetközi támoga-

tottságuk tehát nincsen, és egyébként is, ha az EU nem lenne, a Jobbik és a Gárda maximum arra lenne alkalmas, hogy a Magyarországgal ellenséges kisantantot élessze fel. Szándékuk ellenére tehát éppen hogy a radikális jobboldal a „magyar-ellenes”.

A belpolitikai környezet első látásra mintha nekik kedvezne, hiszen a Gyurcsány Ferenc kormányával és a magyar állammal kapcsolatos elemi jobboldali elégedetlenséget mesterségesen is életben tartják, ám a radikális jobboldal szervezett utcai akciói senkinek nem állnak érdekében. A Fidesznek ismét el kellene gondolkodnia azon, hogy mennyire áll arányban a szavazótáborának folyamatos bővítése jelentette haszon azzal az ideológiai, mentális és morális kárral, amelyet a radikális jobboldali tábornak való folyamatos megfelelés jelent. A baloldalnak és a liberálisoknak pedig azon kéne morfondírozniuk, hogy *mennyiben segítette elő egy generáció megvadulását az a viselkedés, mely úgy használja az emberjogi és antifasiszta frazeológiát, hogy közben*

nem gátolja meg köreikben a korrupció és a nepotizmus elharapódzását, így sok ember fejében a kettő összefüggésbe kerül és diszkreditálódik az első. Az egész magyar politikai elit erkölcstelen viselkedése miatt is fordul egyre több fiatal olyan szélsőséges eszmékhez, melyeknek a lomtárban lenne a helyük. Úgy érzik, hogy a magyar demokrácia, annak intézményei és vezetői nem értük vannak; tőlük függetlenül, az ő beleszólásuk nélkül, a fejük felett „történek” az események. Alternatívát az utca jelent a számukra.

A Magyar Gárdával és társaival kapcsolatosan pedig az a helyzet, kedves zsidó és nem zsidó polgártársaim, hogy nem félni kell tőlük, hanem bátran *dokumentálni kell a tetteiket, és ha törvényteleniséget látunk, a jog eszközeivel kell gátat szabni nekik.*

Értünk van a jog, nem ellenünk, és pláne nem azért, hogy a jogállam elleniségeinek menlevelet adjon.

Novák Attila

OLVASÓI LEVÉL

RENDŐRÁLLAM: ÖTVENES ÉVEK

Pár hónappal ezelőtt elhangzott, hogy rendőrállamban élünk, a kormány ávos módszereket alkalmaz.

Erről jutott eszembe egy igaz történet, ami 1950–53-ban játszódott le.

A mai politikadús, de humorszegény napokban Éva története – bár szomorú –, de mégis egy kis mosolyt csalhat az olvasó arcára.

Éva szüleivel, nagyszüleivel egy csendes belvárosi utca négyszobás lakásában lakott, ötödmagával. A munkaszolgálatból hazaszökött B. úr (született 1907-ben) némi bujkálás, majd a gettó és a felszabadulás után újra megnyitotta kis fonalüzletét, amit apjától örökölt. (Az üzletet 1950-ben államosították, akkor B. úr a Röltex-hez került.) A háborús események (bombatalálatot ért házak, lakások) következtében folytatódott a társbérletesítés (ami tulajdonképpen 1944 nyarán a zsidók összeköltöztetésével kezdődött, csilaggal jelölt házakba), és így a nagy lakásba egy belügyminisztériumi nődolgo-

zót költöztettek (a barátjával). Tekintve, hogy nem ritkán a konyhát használták fürdőszobaként, Éva anyja figyelmeztette az új lakókat, hogy van egy fürdőszoba is. Ez a megjegyzés nem talált tetszésre, de annál inkább a Dunához közeli négyszobás lakás. Ezért feljelentették a nagykereskedőnek tartott (de azt soha nem gyakorolt) nagypapát, akit egész családjával együtt egy Gyöngyös közeli faluba telepítettek. A papát a Mátravasút kötőrőnek, a mamát a sínek közötti gaz gyomlálójaként alkalmazta. Éva viszont járhatott az iskolába. Egyébként mind az öten egy szívélyes és segítőkész kulákgazda házában egy szobáját lakták.

Hamarosan kiderült, hogy a cégnél dolgozó bérelszámoló sokat hibázik, viszont ügyesebben törli a követ B. úrnál. Így munkakört cserélhettek.

Egy szép napon a Mátrába is megkezdődött a kölcsönkötvény jegyzése. A Mátravasút pártirodájában fogadták a Budapestről érkezett agitátort. A piros terítővel letakart asztalnál ültek a helyiek is, amikor behívták Éva édesapját.

„B. elvtárs. Maga okos embernek lát-

szik – szolt a pesti elvtárs. Magának igazán tudnia kell, hogy mit nyújtott magának a népi demokrácia.” (Igyekezett a magasabb összegű jegyzésre rábeszélni az agitátor.)

A többi vezető, aki tudta, hogy B. úr ki-telepített, fuldoklott a visszafojtott nevetéstől.

Két év elteltével, 1953-ban hazautazhattak, ill. Érdre kerültek (nem kaptak engedélyt, hogy a fővárosba visszajöhessenek), majd egy hetedik kerületi albérletbe. Végül, 1957-ben a régi ház egyik kettőszobás udvari lakásába. A nagyszülők, szülők az évek folyamán elhunytak, Éva ma is itt lakik, felnőtt lánya már rég elköltözött. A kitelepítés, társbérletesítés már régen megszűnt, sokak számára ismeretlen fogalomná vált, csak az emberi irigység virul még mindig. Az ötvenes évekbeli volt a rendőrállam, nem a mostani.

A múltból sokan írnak, beszélnek, de „akik a múltat nem ismerik, kevés joguk van az ítékezésre” – mondta a nemrég elhunyt kitűnő újságíró, Gömöri Endre.

*Dr. Rác Egon
Budapest*

Nők a kamera előtt és mögött

Míg a korábbi években a politikai konfliktusok domináltak az izraeli játékfilmekben, az utóbbi időben a magánéleti problémák, a másság, az identitás, a vallás és a nyugati életstílus között feszülő ellentétek kerültek előtérbe. A nők váltak a filmek többségének főszereplőivé, míg korábban csak mellékszereplők voltak. A 11. Izraeli Filmtavaszt rendezték meg idén, május végén, az Örökmozgóban.

Az izraeli filmek idén különösen jól szerepeltek a nemzetközi porondon. A számos díj közül kiemelkednek a Berlinben szer-

zett elismerések: Joseph Cedar a legjobb rendező díját kapta az utolsó izraeli egység libanoni kivonulásáról szóló *Beaufort* című filmjéért, a hetvenes évek kibuc-életét idéző *Édes sár* (r.: Dror Shaul) Kristály Medvét nyert az ifjúsági filmek kategóriájában, a *Buborékok* (r.: Eitan Fox) a Panoráma szekció második díját, az *Otthonhoz közel* pedig a Művész Mozik díját kapta. Az idei Izraeli Filmtavaszi programjában ez utóbbit sikerült bemutatni, ám a többi film magyarországi bemutatója még várat magára. Talán jövőre már ezeket is megnézhetjük itthon. Hét év telt el azóta, hogy az Izraeli Film Alapítvány igazgatója, Katriel Schory 2000-ben meghirdette az alapítvány legfőbb célját: „Szerezzük vissza a nézőket az izraeli mozikban”, s ez mára teljesült. 2006-ban több mint kilencszázezer néző vett jegyet a hazai filmekre, a szám kétszerese volt az előző évinek. Tavaly történt meg először, hogy a top-listát izraeli film vezette.

A MACSÓKÖZPONTÚSÁG VÉGE

Mi lehet az oka az izraeli filmgyártás felfutásának? Egyrészt több film készül, az alapítvány is több pénzzel rendelkezik. Az izraeli filmek jó nemzetközi fogadtatása miatt több a koprodukcióban készült alkotás. Az évi tíztizenkét játékfilmből két-három film biztosan az élménybe kerül. A filmek témája is változott. Míg a korábbi években a politikai konfliktusok domináltak a játékfilmekben, az elmúlt néhány évben a magánéleti problémák, a másság, az identitás, a vallás és a nyugati életstílus között feszülő ellentétek kerültek előtérbe. Megfigyelhető, hogy a nők váltak a filmek többségének főszereplőivé, míg korábban csak mellékszereplők voltak. Az izraeli filmben megjelent a független, emancipált nő képe, aki képes sorsát irányítani férfi segítsége nélkül is. Elég csak utalni a nálunk is bemutatott *Kadosh*

Izraeli katonanők bevetésen – *Otthonhoz közel*

**Beduin nő filmet
forgat – Filmosztály**

(r.: Amos Gitai, 1999) egyik szereplőjére, aki szerelméhez való ragaszkodása miatt elhagyja a vallási közösséget, vagy a három gyermekét egyedül nevelő anyáról szóló *Törött szárnyakra* (r.: Nir Bergman, 2002), vagy akár az Oroszországból Izraelbe vándorolt Janára, akit férje elhagyott, és gyermekét várva egyedül kell boldogulnia egy idegen országban (*Jana barátai*, r.: Arik Kaplun, 1999), és a *Kései házasságra* (r.: Dover Kokasvili, 2001), amelyben egy grúz, mélyen vallásos család egyetlen fia elvált, egyedül élő asszonyt választ társául. Az elmúlt évek során az izraeli film macsóközpontúsága szertefoszlott, a filmek témája sokkal árnyaltabbá vált, és ezzel egy időben népszerűségük is növekedett. Új filmes generáció bukkant fel, s ennek képviselői sokkal nyitottabban beszélnek az őket érintő intimebb témákról, amelyek természetesen azelőtt is léteztek, de a társadalom s ennek következtében a filmgyártás is tabuként kezelte őket. Ezt a tendenciát tükrözi az ideai válogatás is, a négy játékfilm mindegyikének és a négy dokumentumfilmből háromnak nő a főszereplője, és a nyolc filmből ötöt nők rendeztek. A válogatásnak két fontos szempontja volt: fesztiválon díjazott filmek legyenek, és olyanok, amelyek vitára ingerelték a hazai nézőket.

A 11. Izraeli Filmtavaszi nyitófilmje, az *Otthonhoz közel* először beszél a

**Irit Suki színésznő,
az *Otthonhoz közel*
című film főszereplője**

nők szerepéről az izraeli hadseregben. „A nők szinte soha nem beszélnek arról, hogy mit csinálnak a hadseregben, ez a férfiak kedvelt témája...” – nyilatkozta Vidi Bilu, az *Otthonhoz közel* egyik rendezője. Az izraeli hadseregről rendhagyó filmet először Eytan Fox készítette 2002-ben. A *Jossi és Jagger*ben két tiszt titkos szerelme bontakozott ki. A gyönyörűen fényképezett, lírai alkotás botránkyó volt Izraelben, mivel nem elég, hogy nyíltan beszélt a homoszexualitásról, de igazi, szenvedélyes kapcsolatot ábrázolt, még hozzá katonai közegben. Ez is egyik bizonyítéka volt annak, hogy nincsenek már tabutémák Izraelben, mindenről lehet filmet csinálni, ami igaz, ami érinti a magánéletet. És a közönség jól fogadta, otthon és külföldön igazi sikert aratott, számos díjat söpört

be. Az *Otthonhoz közel* című alkotásban két fiatal katonalány hadsereghez való viszonyát láthatjuk. Az egyik néző azon dohogott a mozi előterében a film után, hogy a két lány aláássa az izraeli katonaság tekintélyét azzal, hogy úgy viselkednek, mint éretlen tinédzserek, a fiúk és a szórakozás jobban érdekli őket, mint a rájuk bízott feladat teljesítése. Ám a rendező bevallott célja az volt, hogy felborzolja a kedélyeket azzal, hogy két tinédzserlányt választott filmjének főszerepére. A lányok feladata a palesztinok igazoltatása Jeruzsálem utcáin, ám ehhez fel kell ismerniük, ki palesztin és ki izraeli. Tapasztalatlanságuk néha veszélybe sodorja őket, máskor pedig derűs perceket szereznek a nézőknek. A rendezők még azzal is fokozták a feszültséget, hogy a buszon, ahol szintén el-

lenőriztek a katonák, egy izraeli nőt öltöztettek palesztinnak, de ez egyetlen nézőnek sem tűnt fel. „Ebből is látszik, hogy hasonlítunk egymásra” – mondta a rendező. A két lány felettese már elkötelezettebben teljesítette szolgálatát, ő nem hunyt szemet a lányok „szabálytalan” viselkedése felett.

EGYRE TÖBB A SZINGLI

Az egyik tiszt szerepét játszó Irit Suki fiatal izraeli színésznővel, a fesztivál díszvendégével a nők katonai szolgálatáról beszélgettem. Elmondta, hogy Izraelben mindenkinek természetes, hogy a középiskola után a katonaság következik, legyen férfi vagy nő. Ez olyan „izraeli” dolog – mondta. A nőket nem küldik a frontra, általában a hátszágban teljesítenek fontos feladatokat. Sokan vannak azonban, akik a színjátszó csoportba szeretnének bejutni, mivel a hadsereg külön színházi társulattal rendelkezik, színdarabokat, zeneműveket adnak elő. Szerencsésnek tekinthető az, akit felvesznek, hiszen ez éppolyan szolgálatnak számít, mint az egyéb feladatok. A nők könnyebben kapnak felmentést is a bevonulás alól családi vagy vallási, lelkiismereti okokból. Meglepő, de általában a nők szívesen vonulnak be. Sokuk számára a katonaság szabaddabb életet, a családi ellenőrzés alól való menekülést jelent. Nem utolsó sorban pedig új társaságot, új barátokat ismerhetnek meg, még a férjhez menési esélyeket is növeli a szolgálat – tette hozzá mosolyogva a színésznő. Ugyanakkor, miként a film rendezői utaltak rá egy interjúbán, az egyenrangúság a katonai szolgálatban nem jelent egyenlő esélyeket a társadalomban. A nők hiába teljesítenek jól a hadseregben, ha visszatérnek családjukhoz, esélyeik nem változnak. Kevés nő van a parlamentben, egyenlő munkáért nem kapnak egyenlő bért, társadalmi megbecsülésüket nem befolyásolja a szolgálat. Ez akkor is így van, ha az elmúlt években változott a nők helyzete. A nyugati országokhoz hasonlóan egyre több a szingli, egyre inkább természetessé kezd válni, hogy egy nő egyedül vállal gyermeket, és az is, hogy csak harmincöt vagy negyvenévesen gondol családra. Pillanatnyilag Irit Suki számára is fontosabb a színészi pálya kitelje-

sítése, forgatókönyvet is ír, magán-színésziskolában tanít, a jövőben pedig színházban szeretne rendezni. Elégedett jelenlegi sorsával, hiszen azt csinálhatja, amit szeret, és ebből még meg is tud élni.

Több izraeli elmondta, hogy elégük van az olyan filmekből, amelyek az arab–izraeli konfliktus problémáját dolgozzák fel; ezt a témát láthatják eleget az izraeli televízióban. Az átlag nézőt manapság jobban érdekli, ha személyes, intim élettörténeteket láthatnak a filmvászonon, egyszerű emberekét, olyanokét, akikkel azonosulhatnak. A programban szereplő *Három anya* (r.: Dina Zvi-Riklis) az Alexandriában született, majd Izraelbe települt hármás ikrek mesészerű története, sok nézőt vonzott Izraelben. A három, ma már középkorú hölgy életét át- meg átszötte az egymáshoz fűződő szoros kapcsolat, az, hogy egymás életét boldoggá tegyék. Egyikük még saját gyermekét is átadta gyermektelen nővéreinek. A hatalmas áldozat azonban boldogtalanságot szült, az eredeti anya állandó lelkiismeret-furdalásban élt, az átadott gyermeket pedig elvette az állam, mivel csak engedéllyel és bírósági végzéssel lehetett volna az örökbeadást legalizálni. A történetet egyikük lánya filmesítette meg, aki felderítette a féltve őrzött családi titkokat.

BEDUIN NŐK KAMERÁVAL

Külön szót kell ejteni a dokumentumfilmekről. A több mint tizenöt éve működő Sam Spiegel világhírű filmiskola végzős hallgatói sokszor kezdik pályájukat rövidebb lélegzetű dokumentumfilmek készítésével. A dokumentumfilmeket játssza az izraeli televízió, így sokkal nagyobb nyilvánosságban van részük, mint például a magyar dokumentumfilmeknek. Nem ritka, hogy egy-egy történet szereplőinek életét két-három évig kíséri a stáb, miként ezt a *Filmosztály* (r.: Uri Rosenwaks) című filmben tették. Derűs pillanatokat okozott a fekete beduin asszonyok látványa, akik filmkamerával a kezükben álltak a sivatag közepén. Az izraeli filmrendező azt vette a fejébe ugyanis, hogy megtanítsa őket filmet készíteni. Tanítványai

azonban nemcsak a filmkészítést sajátították el mesterüktől, hanem azt is, hogyan kell dolgokra rákérdezni, hol az ő helyük a világban, és honnan származnak. Sokuk számára megrendítő élmény volt megtudni, hogy több évtizede még rabszolga-kereskedők adták-vették felmenőiket. A tanfolyam következtében már nem passzív szemlélői tovább életüknek.

A *Test* (r.: Mechir Hagoof) című film megrendítő alkotás. A film ritmusának hibáit is feledtette az „üzenet”, hogy bármilyen elviselhetetlen körülmények adódnak az ember életében, meg kell próbálnia együtt élni s megbirkózni vele. Négy fiatal lány szenvedett különböző súlyos és kevésbé súlyos sérülést egy bombamerénylet következtében, egyikük tolókcocsiba kényszerült. Ohad Naharin, az izraeli Bathseva Dance Company egykori híres táncosa, aki korábban maga is súlyos gerincsérülést szenvedett, egy újfajta táncnyelvet dolgozott ki, amellyel megtanította a lányokat arra, hogyan viszonyuljanak testükhöz másként, s ezzel új perspektívát nyitott az számukra az életbe való visszatéréshez. A filmhéten bemutatott filmekben voltak olyan hősök is, akiknek nem kellene nagy erőfeszítést tenni azért, hogy tartalmasabban éljék életüket. A *Boldogság kötelező* (r.: Julie Shlez) főszereplője Joy, Bridget Jones izraeli változata, egy televíziókat árusító üzletben dolgozik, ahol megsokszorozva figyelheti a bugyuta kvízműsorokat, hogy otthon ugyanazt tegye, immár saját képernyőjére tapadva. A kiüresedett, céltalan magányból az áruházi kollégájával, a matracárussal kialakult szerelem és az a hirtelen támadt vágy zökkenti ki, hogy végre akar valamit. Szerepet vállal egy valóságshowban, hogy összebékítse egymástól elidegenedett családtagjait. A film szelleme- sen egyensúlyozza a groteszkbe hajló történetet; nem Joy kárára, inkább érte szórakozunk a vígjáték fordulatain.

Az izraeli filmre, mint más országok filmgyártására, nagy hatással van az amerikai és az európai film, de a történetek, az élethelyzetek Izrael jelenét tükrözik, s ez minden jel szerint nagy érdeklődést vált ki mind a hazai, mind a nemzetközi közönségekben.

Surányi Vera

IZRAEL NAP

Izraeli kulturális nap a
budapesti Néprajzi Múzeumban
2007. szeptember 9-én 12 órától estig!

*David Rubinger és Paul Goldman
világhírű fotósok kiállítása*

Előadások Izrael történetéről, ünnepeiről

izraeli rövidfilmek

Cseppek - A Gólem Színház előadása

Gyerekprogramok, játékok

Koncertek, Hora táncház

Izraeli gasztronómia

Tombola

Helyszín: Bp. V. Kossuth tér 2.
Info: www.szochnut.hu

Izraeli Nagykövetség

הסוכנות היהודית לארץ ישראל
Jewish Agency for Israel

„Ha ma fiatal lennék, én is undorodnék”

Vásárhelyi Máriával beszélget Novák Attila

– A családjában mennyire volt téma a zsidóság?

– A szüleim erről soha nem beszéltek, viszont az anyai nagymamám, akinek kilenc testvérét, valamint a szüleit és a férjét ölték meg a második világháborúban, igen. Késhegyig menő vitákat folytattunk, a nagymamám azt mondta, hogy én zsidó vagyok, míg én azt mondtam, hogy magyar. A nagyszülők generációja tartotta ezt életben, én nem értettem, hogy nekik ez miért olyan fontos. Aztán, amikor felnőttem, megértettem. A szüleim pedig abban a tévképzetben ringatták magukat, hogy többet ez nem lesz fontos. Soha nem tagadtak le semmit, de soha nem volt ez nálunk téma.

– Édesapja, Vásárhelyi Miklós később Nagy Imrének lett a sajtófőnöke, meghurcolták, bebörtönözték, aztán marginalizálták...

– A marginalizációnak egyértelműen politikai okai voltak. A rendszer-váltás környékén vált a zsidóság témája fontossá. Büszkén mondhatom, hogy én vagyok az első ebben az országban, akit lezsidóztak. Varga Domokos György, akit a gyermekkoromból jól ismertem, valamikor 1990-ben egy cikkben azt írta: miért nem férnek ezek a zsidók a bőrükbe. Csináltam valamit, ami nem tetszett neki, és írásában felsorolta az összeférhetetlen zsidókat, majd azt írta, hogy „emlékszem a halk szavú, kedves Vásárhelyi Máriára”, és hogy mi lett belőlem. Amikor elolvastam, megdöbbenem: ez az ember, akivel együtt jártam egyetemre, úgy nézett rám, mint egy zsidóra? Nekem akkor ez eszembe nem jutott.

– A családi szocializáció nagyon erős, 1990 után pedig mindez hangot kapott.

– Mind a két oldalon. Engem az döbentett meg, hogy így is lehet embereket osztályozni. *Rengeteg volt az elfojtás, a családokban is ápolták az antiszemizmust, csak tudták a gyerekek, hogy erről nem illik nyilvánosan beszélni.* Bár sok ismerősöm elmondta, hogy őket gyermekkorukban is lezsidózták, de nekem nem volt ilyen élményem. Az első élményem a munkahelyemen ért, és fordított volt. Amikor elkezdtem dolgozni a Tömegkommunikációs Kutatóközpontban, egy kolléganőm egyszer azt mondta nekem, hogy „te nem veszed észre, hogy aki ér valamit közöttünk, az mind zsidó?” Megdöbbenem, nekem ez soha életben eszembe nem jutott. Nem tudtam, hogy ebben az országban én zsidó vagyok. Azt hittem, hogy magyar ál-

lampolgár vagyok, és a többi az én magánügyem. Ha ilyen a világ, és le vagyok zsidózva, ami ellen nem tiltakozom, akkor – mivel keveset tudok erről a kultúráról – tartozom annyival a nagyszüleimnek és a családomnak, hogy a gyermekeim ne így nőjenek fel, és tudás birtokában döntsenek a saját identitásukról. Úgy döntöttünk, hogy a Lauder-iskolában tanuljanak, mert az zsidó és világi iskola. Ők már szabadon választhatják meg az identitásukat.

– Érte-e Önt bármilyen hátrány – és most nem a zsidóságra gondolkolok – édesapja múltja miatt?

– Sok hátrány, de sok előny is ért, és már a pályaválasztásomat is determinálta. Mi nagyon ki voltunk rekesztve az akkori társadalomból. A szüleim azt a lakást, amelyben éltünk, nem a párt-

tól kapták 1949-ben, hanem a tanácstól igényelték ki. Ezért akkor, amikor az apámat börtönbe zárták, tőlünk nem vették el a lakást. Mi ide jöttünk vissza a Rózsadombra, aminek az volt a nagy hátránya, hogy csupa kádárgyerekekkel jártam egy iskolába. Az osztálytársaimnak a fele belügyi dolgozók gyermeke volt, akik között kirekesztettnek éreztem magam. Úgy éreztem, hogy létezik egy uralkodó osztály, és az osztálytársaimnak a 80-90%-a odatartozik.

– **Ez így is volt.**

– A szüleim azt mondták, hogy olyan helyre kell jelentkeznem, ahova nagyon sokan jelentkeznek, mert *a tömeggel együtt én is becsúszom*. Szociológiára 15-20 diákot vettek fel egy évre akkor, és azt mondták, hogy reménytelen, hogy oda bejussak. *Szerettem volna jogi egyetemre menni, de az apám azt mondta, hogy jogásznak az ember csak jogállamban megy*. Így maradt a közgáz. Egyébként nagyon kiegyensúlyozott családi életem volt, és ez kompenzálta az előbb is említett hátrányokat.

– **Az Ön két fő kutatási területe a média- és az előítéletkutatás. Ez érdekli Önt a leginkább, vagy pedig ezek a legfontosabb kérdések Magyarországon?**

– Ennél tágabb az érdeklődési köröm, bár ez eléggé determinált volt. Az egyetem után rögtön a Kommunikációs Kutatóközpontban kezdtem el dolgozni. Először médiakutatással foglalkoztam, mert nem engedtek közel a közvélemény-kutatáshoz. Amióta dolgozom, a médiával foglalkozom, bár most már egyre kevésbé, annyira reménytelennek tartom a média magyarországi helyzetét. Az előítéletkutatás reflexió a részemről arra a társadalmi közegre, amelyben élek. Az előítélet gyökere a tudatlanság és az ismerethiány. Azzal foglakozom, hogy az emberek mit és hogyan tudnak a saját történelmükről, mert ebben gyökereznek az előítéletek.

ELŐÍTÉLETES TÖRTÉNELEMTANÁROK?

– **Önnek pár évvel ezelőtt volt egy nagy kutatása a történészhallgatók előítéletességéről. Nagy vihart kavart fel, a legtöbb érintett**

intézményvezető (Pázmány Péter Tudományegyetem, Szegedi Tudományegyetem, Károli Gáspár Főiskola és Egyetem) kritizálta a kutatást. Ön szerint azért, mert védtek a mundért, vagy azért, mert Ön/Önök is elkövettek hibákat? Kovács András és az Anti-Defamation League legutóbb publikált antiszemitizmus-felmérése is mást mond erről a társadalomban jelenlévő előítéletekről.

– A saját gyermekeimen és rajtuk keresztül az ő korosztályukon láttam, hogy nagyon nagy baj van a közoktatással, és ezen belül a történelemoktatással. Egyrészt azért, mert nagyon alacsony színvonalú, másrészt, mert nagyon sok az előítéletes történelemtanár. Harmadrészt meg azon egyszerű ok miatt, mert a diákok 70-80%-a a tanulmányai során nem jut el a 20. századig. Úgy érettségizik le a többségük, hogy nem is hallott róla, mint ahogy a holokausztról sem. Közben pedig az egész életünkre döntő befolyással van. Az volt az ötletem, hogy nézzük meg, kik is tanítják ezeket a fiatalokat, hiszen ők kulcsfontosságúak, utánuk a diákokat is, majd a már működő tanárokat. Tehát az első lépés volt ez a kutatás. De olyan mértékben kihátrált mögülem mindenki, és olyan elképesztő keresztútjába kerültem, hogy mindenről szó volt, csak a kutatásról nem.

– **Pedig van előítélet-kutató Magyarországon.**

– Igen, és ugyanilyen eredményeket kaptak ők is, mint amelyeket én leírtam, és amelyben semmi revelatívum nem volt. *Ám ez a kutatás túlságosan konkrét volt, hogy el lehessen siklani felette*. Az csak egy következmény, hogy előítéletesek, inkább mérhetetlenül tudatlanok a történészhallgatók.

– **Van, amivel én is vitatkoznék. Ha valaki a zsidóságot csoportnak tartja, nem biztos, hogy antiszemita. Van például egy olyan mondat az Önök kérdőívében hogy „Ma Magyarországon nem érdekes, hogy ki zsidó, ki nem az.” Pedig ez sok zsidó számára is érdekes, és ha valaki nem zsidóként is érdekesnek tartja, még az sem biztos, hogy antiszemita.**

– Igen. Még egyszer el kell monda-

nom, hogy ezek ún. item-sorok: egy témával kapcsolatban tizenöt állítást fogalmaztunk meg, és a válaszokból bontakozik ki valamilyen karakter. Nyilván van olyan válaszstruktúra, ahol ezt jelenti, máshol meg mást jelent. Megpróbáljuk leképezni azt a kognitív struktúrát, ami az emberek fejében létezik, ennek az egyes elemeit külön nem érdemes értékelni.

– **Olvastam Öntől egy nagyon jó cikket a jobboldali fiatalokról az ÉS-ben. Alapvetően egyetértetek az állításokkal, de úgy érzem, hogy ellenkultúrális tendenciáról van szó. Mint ahogyan az 1960-as években Nyugaton baloldaltól támadták a fennálló rendszert, úgy a mai Magyarországon, jobboldaltól. Ez jelenti a fennálló rendszerrel szembeni lázadást. A fiatalok az establishment ellen lázadnak, ami divatos. Ráadásul évtizedeken keresztül abban a szellemben nevelték őket, hogy a forradalom, a lázadás önmagában is jó dolog, érték. Mit lehet kezdeni ezzel a generációval? Mert én is nagyon nagy bajokat látok.**

– Én nem őket teszem felelőssé. Ezek a fiatalok, akik már a rendszerváltás után nőttek fel, szörnyű példákat láttak maguk előtt, így némileg megérttem őket. Ha megnézzük a hazai politikai elitet, közéletet, egyáltalán ennek a közéletnek a minőségét, a hangnemet, és az egyéb jelenségeket, mint például a korrupciót, a lopást, a szocializációs minta nyilván csak lázadásra készíthet minden fiatalot, mert ettől csak undorodni lehet. Ha ma fiatal lennék, én is undorodnék.

Ezeknek a fiataloknak a motivációit teljesen megérttem. Szörnyűnek azt tartom, hogy csak a jobboldal kínál alternatívát a számukra. Korrupció, lopás, képmutatás: ez így igaz, csak a konklúzió nem igaz. Hogy vannak az igaz és a nem igaz magyarok, és hogy a zsidók tehetnek erről és a cigányok. Az a következtetés, amelyet ebből a jobboldal – értve itt a Fideszt és a vele szövetséges szélsőjobbot – levon, az elfogadhatatlan. A fiatalok nem tudnak védekezni, és nincs is számukra más alternatíva felkínálva.

– **Van-e a baloldalnak felelőssége abban, ami történt? Ha valaki kormányon van, nagyon nehéz saját maga**

ellen alternatívát kialakítani, mozgalmakat teremteni.

– A baloldal nem is próbál semmit sem csinálni. Nemcsak morálisan, de intellektuálisan is nagyon rossz, gyenge ez a politikai elit. Már az óriási segítség lenne, ha hagynák a civil társadalmat fejlődni, és nem tekintenék ellenségnek. A jobboldal csak azt a civil szférát hagyja működni, amely vazallus módjára szolgálja őt, a baloldal pedig – bár segítenie kellene – egyáltalán nem segíti ezt. A civil szervezetek nagy része azért hal meg, mert képtelen eleget tenni a bürokratikus, pénzügyi feltételeknek.

– **Olvastam az ÉS-ben azt a Kovács Zoltán-írást (Sajtómunkások XXXIV.; 2007. július 13.), melyben az olvasható, hogy a Munkaügyi Minisztérium egyik szervezetének pályázatán közel 50 milliót osztott szét baloldali szervezeteknek, újságoknak, cégeknek.**

– Csak osztják a pénzeket, és nem látják be: nekik sem áll érdekükben, hogy tohonya civil társadalom fejlődjön ki. A hatalom ösztönösen utálja a civil társadalmat, mert kontrollt jelentenek a hatalom felett. Itt van pl. a *Társaság a Szabadságjogokért (TASZ)*, amelynek sok megmozdulásával nem értek egyet, de intenzív kontrollt jelent a hatalom felett.

– **Szerintem a TASZ nagyon egyoldalúan látta az őszi eseményeket, mindent a rendőri túlkapásokra szűkítettek le, és nem azzal foglalkoztak, hogy mi vezetett el ideig.**

– Szerintem is szörnyű a magyar rendőrség. Ám akit ez zavar, annak nem október 23-án kellett volna ráébrednie erre, hanem akkor, amikor meghallja, hogy mit művelnek 17-18 éves kamaszokkal.

– **Ez erőszakszervezet.**

– De még ezen belül is nagyon problémás. Békésen hazafelé tartó gyerekeket állítanak meg az aluljáróban, falhoz állítanak, megmotoznak, nem tudni, milyen jogon. Ez senkit nem érdekel, Morvai Krisztinát sem, pedig ezek a gyerekek nem hőzöngeni mentek. Ez rendszeresen megtörténik, de ezen senki nem haborodik fel, mert nem politikai ügy, „csak” visszaélés a hatalommal. Nagyon összetett az októberi probléma, hogy kik is provokálták ki a történeteket. Miért az Astoriánál tartotta a Fidesz a nagygyűlést, amikor sokan és sokszor kérték arra, hogy ne tegye. Tarthaták volna máshol, ám azért tartották ott,

Vásárhelyi Mária: szociológus, média-kutató.

A Közgazdaságtudományi Egyetemen tanult, majd 1977-től a rendszerváltásig a Tömegkommunikációs Kutatóközpontban dolgozott. Az intézmény megszüntetését követően jogutódjánál, az ELTE-MTA Kommunikációelméleti Kutatócsoportjában dolgozik tudományos főmunkatársként. A szociológia tudomány kandidátusa.

Kötetei:

Rendszerváltás alulnézetben. Pesti Szalon Könyvkiadó. 1995.

Vásárhelyi Mária–Halmi Gábor (szerk.): A nyilvánosság rendszerváltása. Új Mandátum Kiadó, Budapest, 1998.

Újságírók, sajtómunkások, napszámok. Új Mandátum 1999.

Vásárhelyi Mária – Sükösd Miklós: Hol a határ? Kampánystratégiák 2002. Irodalom kft. 2002.

A szavak elviselhetetlen könnyűsége. Budapest, 2004. Irodalom Kft

Csalódások kora. Rendszerváltás alulnézetben II. Budapest, MTA Társadalomkutató Központ, 2005

Az Élet és Irodalomban megjelent fontosabb írásai:

- Taní-tani, de hogyan? 2004. február 16.
- Cserni János bíró esete a jobboldali médiával. 2005. szeptember 23.
- Jogszolgáltatás vagy igazságszolgáltatás. I-II. 2006. augusztus 25. és szeptember 1.
- Jobboldaliak-e a fiatalok? 2007. május 18.
- Trianon 2007. június 15.

hogy botrány legyen. Nyugat-Európában nincs ilyen jobboldal, ott ezt szélsőjobboldalnak hívják.

DEMOKRATA NEM VÁLLAL KÖZÖSSÉGET SZÉLSŐ-JOBOLDALIAKKAL

– **A Fidesz gyűjtőpárt, sokféle emberrel, sokan egyáltalán nem szélsőségesek.**

– Ebben radikális az álláspontom.

Úgy gondolom, hogy egy demokrata nem jár közös pártba, helyre, szórakozóhelyre szélsőjobboldali emberekkel, mert attól kezdve nincs nagy különbség közöttük. Aki ezekkel a gondolatokkal együtt tud élni, aki egy olyan szervezet zászlaja alá tartozik, ahol ez is megfér, ott nincs olyan távolság közte és a szélsőségesek között. Nem elég nem egyetérteni, különösen a holokauszt után. Azt kell mondani, hogy semmilyen közösséget nem vállalok velük.

– **Én látok demokratikus jobboldali kezdeményezéseket, pl. a Kommentár című konzervatív lapot és körét.**

– A konzervativizmusnak – normális körülmények között – éppúgy nincs köze az antiszemitizmushoz, mint a liberalizmusnak. De nálunk sohasem volt demokratikus jobboldal. Mindig belecsúszódott a szélsőjobboldal, fel is ette a jobboldalt, mint ahogyan Antall József pártját is megette.

– **Mint politikával és közélettel foglalkozó embernek, mi a véleménye a gyűlöletbeszédéről és annak korlátozásáról?**

– Erről nagyon árnyalt véleményem van. Egyrészt azt gondolom, hogy a szigorítás nem old meg semmit, mert igazából már ma is minden törvényes eszköz meglenne arra, hogy fellépjenek ellene, ha akarnak.

– **Ez a bírói gyakorlaton múlik... Mi a helyzet például a Kurucinfóval, amely elképesztő stílusban uszít a zsidóság ellen, de a szervert Texasban van bejegyezve.**

– Technikailag nem tudom, hogy mi a helyzet, de a Kurucinfo biztosan törvénytörő. Teljesen nyilvánvaló, hogy gyűlöletre uszít. Nyugat-Európában a politikai elit – ellentétben Magyarországgal – elítéli a gyűlöletkeltést, kivonul az értelmiség, tízezrek mennek ki az utcára, élükön a politikusokkal. Mivel a magyar politikai elit képtelen arra, hogy példát mutasson, legalább hozzon egy megfelelő törvényt. Ha valakinek félnie kell ebben az országban, akkor inkább féljenek a náci, mint a holokauszt-túlélők. Ha Bencsik András tudná, hogy egy rágalmazó cikkért akár százmillió forintba is megbüntetnék, nagyon meggondolná, mit is közöl a lapjában. Most néhány százezer forintba büntetik őket, röhögnek a markukba, és az eladott példányszámon sokszorosán behozzák a

büntetést. Amíg olyan társadalmi közhangulat és közerkölcs nem alakul ki, amely elítéli ezt, addig arra kényszerülünk, hogy normatív módon szabályozzunk. Addig ez nem elvi kérdés, és a politikusok ne moralizáljanak addig, ameddig ők nem képesek morálisan viselkedni. Ebben a jobboldalnak nagyon nagy a felelőssége, de a baloldalnak és a liberálisoknak is van, mert – egy-egy nagy botránytól eltekintve – az ő magatartásukon sem érződik, hogy ebben nincs pardon. Ez nem megbeszélés kérdése ugyanis. A zsidókról és a cigányokról alkotott előítéletes kijelentések irracionális állítások, nincs mit rajtuk megbeszélni.

– Politikai nyomás van-e bírónok, vagy pedig azt érzik, hogy meg kell felelniük valamilyen elvárásnak? Ezt a Cserni-ügyről* írott elemzése alapján kérdezem.

– Sok bírósági ügyet olvastam, és nemcsak az eredménnyel van baj, hanem az ítéletek indoklásával is. Politikai nyomás is van a bírónok, a bírói kar morálisan és intellektuálisan is problémás, ám nem akarok általánosítani. Vissza kéne menni a bírók és a bírósági vezetők kiválasztásához a Kádár-rendszerben és ma. Aggasztó a helyzet. A jobboldal pedig – és ez a Cserni bíró ügyében is látszik – borzasztó nyomást gyakorol a bíróságokra. Aki nem nekik tetsző ítéletet hoz, annak vérdíjat tűznek ki a fejére. A baloldal, a liberálisok pedig nem csinálnak semmit. Ha megrendül az igazságszolgáltatás egy országban, akkor megrendül az egész jogállam. Ez nem ma vagy holnap fog meglátszani, de a folyamat már elindult, és nem akarják megállítani. Cserni János már nem foglalkozhat ilyen ügyekkel, fegyelmet akarnak ellene indítani, a baloldal és a liberálisok meg a vállukat vonogatják, mert nem értik meg, hogy ez nem átmeneti probléma. Először az ügyességet verték szét, aztán jönnek a bíróságok, így elemeire esik szét a jogállam.

* Cserni János bíró 2004. január 19-én szabadságvesztésre ítélte Bencsik András, a Demokrata főszerkesztőjét, a Mécs Imrét megrágalmazó cikke miatt. Az ítélet nyomán a (szélső)jobboldali média agresszív kampányt indított a bíró ellen. Lásd Vársárhelyi Mária: *Cserni János bíró esete a jobboldali médiával*, ÉS, 2005. szeptember 23.

Ortodoxia: hamvába holt reform

A Magyarországi Autonóm Orthodox Izraelita Hitközség Zájin Ádárkor tartott éves közgyűlésén az elnök és a vezetőség – az alapszabállyal ellentétesen – 2 évre meghosszabbította saját mandátumát. Egy évi több százmilliós költségvetéssel működő felekezeti vezetőségét nem megválasztani, hanem mandátumát soron kívül meghosszabbítani már önmagában is aggályos – mutattak rá a tagok közül többen.

A közgyűlésen jelen lévő Deblinger Eduárd (azóta lemondott) alelnök – az elnöknek címzett és minden választmányi tagnak elküldött – levelében egyebek közt az alábbiakat írta:

Mivel a választások a hitközség életének egyik legfontosabb eseménye és a közgyűlés egyik legfontosabb funkciója, ezért ezt nem „Egyéb” napirendi pontként kell lebonyolítani. A választás tényét a meghívóban külön... napirendi pontként kellett volna feltüntetni, hogy a tagság ennek tudatában menjén a közgyűlésre...

Felháborítótnak tartom nemcsak a szabálytalanságot magát, hanem annak lefolyását is.

A közgyűlés letelején a tagsággal megszavaztatják a napirendi pontokat, benne az „Egyéb” napirendi pontot mint utolsót. Majd az „Egyéb” napirendi ponthoz érve felvetik az egész Elöljáróság és Választmány mandátumának további 2 évre történő meghosszabbítását. Az alapszabályra vonatkozó félrevezető tájékoztatás után mindez meg is történik, „természetesen” nyílt szavazással, ugyancsak az „Egyéb” napirendi pont alatt, az utolsó percekben (kiemelés az eredetiben – G. J.).

A jelenlévők elmondása szerint az inkriminált jelenet a következőképpen zajlott: a sokéves megszokott rutin szerint csordogáló közgyűlés „Egyéb” pontjaihoz érve Herczog László elnök azt kérte a jelenlévőktől, hogy válasszák meg vezetőségi tagnak Róna Imrét – a formaságtól eltekintve nyílt szavazással. Ez megtörtént. Ezután az egyik jelenlévő (alighanem beavatott) valami olyasmit kérdezett: lehetséges-e hasonlóképpen meghosszabbítani az egész vezetőség mandátumát. A vezetőség többsége ezt nem ellenezte, az ilyen fordulatra fel nem készült, be nem avatott tagoktól pedig annyi tellett, hogy fölvevessék: vajon az alapszabály ezt megengedi? Ekkor a közgyűlésen jelen lévő dr. Feldmájér Péter (a Mazsihisz elnöke), megnyugtatta az érdeklődőket: igen, ez lehetséges. (Ezt nevezte levelében Deblinger „félrevezető tájékoztatásnak”). Ezek után a szavazási procedúrát – az alapszabályban előírt titkos szavazást mellőzve – gyorsan megejtették, s az elnökség további két évre nyeregben érezhette magát.

Herczog László szerint ő valóban Róna Imre megválasztása okán kért felmentést a közgyűléstől a titkos szavazás kötelezettsége alól – noha nem mondta meg, hogy ennek érvénye mire terjed ki. Ezután folytatta – az egyik választmányi tag azt kérdezte, „tekintettel arra, hogy a két és fél év, amit eltöltöttem, nyilván nem elegendő az eredmény produkálására, csak a bevezetésekre, ez gyakorlatilag a két év meghosszabbítást teszi indokolttá. Itt a lajstromos szavazás alól való fölmentésre a vezetőséget kértem... Feldmájér Péter, aki választmányi tag nálunk, szintén értelmezte az alapszabályt, és mondta, hogy ez lehetséges.” A szabálytalanság miatt tiltakozóknak ezt

üzente: „A hozzászólásra mindenkinek adott volt a lehetősége.” Arra a felvetésre, hogy az alapszabály mindezzel együtt sem teszi lehetővé a vezetőség mandátumának választások nélküli meghosszabbítását, az elnök ezt válaszolta: „Én nem félek egy választástól. Én garantáltan bírom benne, hogy engem az eltelt idők eredményei okán megszavaznának újra. Egész egyszerűen egy ilyen ellenzék belépett a hitközségbe, aki felforgatja a belső életet, aki mindenáron a másíknak a halálát akarja.”

A közgyűlés után szétküldött tiltakozó levelének végén Deblinger Eduárd alelnök bejelentette: lemond tisztségéről, s az ekképp megválasztott vezetőséget nem tekinti legitimnek.

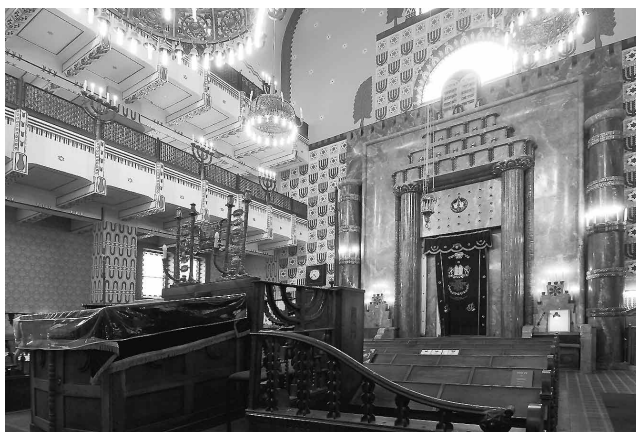
Ő az egyetlen, aki ebbéli véleményét nyíltan vállalta. A szabálytalan eljárást kifogásoló többi tag a csendes morgolódást választotta; nem kívántak névvel nyilatkozni e sorok írójának, mondván: lehetlenné válna helyzetük a közönségben, ha a nyílt szembenállás útjára lépnének. Herczog László elnök indokolatlannak tartja az ilyen félelmeket, hiszen, mint mondta, ő még senkivel szemben nem alkalmazott retorziót.

ELŐZMÉNYEK

Az elnök feltehetőleg Deblinger alelnök és hívei ellenében kívánta helyzetét ekképp megszilárdítani. Utóbbi még Herczog László hosszabb betegsége idején vette át az ügyek intézését (az elnök írásos felhatalmazásával), s egész más stílusban látta el a menedzsmentet. A Hanna étteremben az anakronisztikusá vált (hitközségi dolgozók számára fenntartott) kedvezmények helyett új árszabást vezetett be, s egy háromfős bizottság tagjaként új alapszabályt is kidolgozott. (Ezt is az elnökkel egyetértésben.)

Ám az elnöknek már a magasabb árak miatti morgolódás is kínos volt, az új alapszabály pedig végképp nem volt ínyére. Ez ugyanis az eddigi gyakorlattal szakítva választott elnököt és az elnöknek felelős, fizetett ügyvezető igazgatót állított volna az ortodoxia élére. Ezzel a jelentős fizetésben részesülő elnököt hirtelen a munkanélküliség réme fenyegette. Ám ha ez nem is következett volna be, a veszteség elkerülhetetlen lett volna számára, mert kettévált

A Kazinczy utcai ortodox zsinagóga

volna a jelenleg egybefonódó reprezentatív és végrehajtói hatalom. – Az ortodoxiánál 1945 óta fizetett elnök és főtitkár a hagyomány – közölte Herczog László, hozzátéve, hogy 1945 előtt a mágns óbudai Freudiger Fülöp valóban társadalmi munkában látta el elnöki feladatát – de akkor az volt a helyzet, hogy „az elnök mindenekfelett, az alelnök pedig távollétében helyettesíti”.

GAZDÁLKODÁS

A „ki áll a hitközség élén?” valóban húsbavágó problémáján túl a gazdálkodás volt a másik vitatott téma elnök és (lemondott) alelnök között. Az ortodoxia – a Mazsihiszen keresztül – évi 100-120 milliós állami apanázsban részesül, ám éves kiadásai meghaladják a 400 milliót, amelyből a legnagyobb tétel az évi 180 milliós költségvetésű iskola. (Ebből – az állami normatíva bevételezése után 120 millió terheli a közösséget.) Az éves költségvetési hiány átlag 40-50 millió forint. Az elmúlt két évben ezt két maradék ingatlan eladásából fedezte a közösség, de itt a lehetőségek kimerültek. A „békétlenek” felhánytorgatják, hogy az ingatlanok eladására egyértelmű felhatalmazás nélkül került sor. Az elnök – és Flohr Ferenc gazdasági vezető – szerint a választmányi ülésről készült hangfelvételen világosan hallható, amint a testület két nemleges és egy tartózkodó szavazattal jóváhagyja az eladást. A „békétlenek” szerint viszont a hangfelvételen mindez nem derül ki egyértelműen.

A lemondott alelnök levelében a gazdálkodás terén koncepciótlansággal, a jövő felélésével vádolja az elnököt: nem elég, hogy minden hitközségi tevékenység (étterem, kóser élelmiszerek

forgalmazása, mikve stb.) veszteséges – még elképzelés sincs ezek szanalására. Mindennek következménye – írja Deblinger – 400 millió forintos veszteség az elmúlt két és fél évben. „Fogalmam sincs, miről beszél” – válaszolja erre az elnök, aki szerint hivatali ideje alatt csak a fent említett két ingatlan szerepel a veszteséglistán.

Deblinger úgy véli, már régen lépni kellett volna az iskola ügyében is: a nagy költségeket felemészítő épületben jelenleg kevesebb mint száz gyerek tanul a tizenkét évfolyamon, s idén nem indult első osztály. (Nota bene: az ortodoxia képviselői néhány éve értesültek róla, hogy az épület a BZSH tulajdona. Addig úgy tudták, hogy a fővárosé, amelytől 99 évre használatba kapták. Mindez kissé a keszthelyi vagy a kecskeméti hitközségi vezetők történetére emlékeztet, akik véletlenül tudták meg, hogy ingatlanjaik immár a Mazsihisz tulajdonában vannak.) Fölmerült, hogy a növendékeket az ortodoxia Dob utcai épületébe költöztetnék, ám ez – Herczog szerint – még „nagyon távlati terv”, aminek nincs anyagi fedezete. Az iskolát időről időre a Magyarországi Zsidó Örökség Közalapítvány segíti ki szorult helyzetéből: két éve húszmillió forintot szavazott meg a kuratórium, s Herczog László most is innen reménykedik határozó támogatásra. Elmondása szerint azonban számos New York-i útja során sikerült a következő tanévre az iskola működési költségének felét előteremtínie. (Ez a pénz még csak ígélet – mondják erre a „békétlenek”).

TENNI VAGY NEM TENNI

Az elnök nem értékeli különösebben, hogy az ő sokhónapos betegsége alatt

Deblinger Eduárd fizetés nélkül látta el munkakörét, s minden lépésében kivétlenül talált. A Hanna étterem új árszabásának elkészítése szerint „összesen kétórás munka volt”; az új alapszabályt szerint Deblinger nem a háromfős bizottság keretében készítette el, így ez nem szabályos; mikor Pészach előtt az alelnök élőállat felvásárlásával segített az akadozó húsellátáson, túllépte a hatáskörét; az Alma utcai szeretetotthon felújítására tett javaslatai „komolytalanok voltak”; mikor (saját költségén) a multimilliomos Albert Reichmannhoz utazott Floridába az iskola ügyében, nem sikerült pénzt szereznie. (Nota bene: ezt az utat, hasonló eredménnyel, Herczog László is megtette.) Az alelnök működése idején Herczog szerint „az égszél világon semmi nem történt”.

Deblinger szerint a rendelkezésére álló rövid idő alatt ennél több változást nem tudott kezdeményezni – főleg az újítások iránt nem túl lelkes munkatársakkal a háttérben. Az elnöknek az ő lépései nem tetszettek, azokat nem támogatta, vagy épp gátolta, de a problémák megoldására nem tett javaslatot – gyakorlatilag struccpolitikát folytatott.

A konfliktus ma már inkább múlt idejűnek mondható. A konfliktust vállaló alelnök lemondott, a vele rokon-szenvezők nem állnak ki nyíltan, így Herczog Lászlónak nincs ellenzéke.

*

Az ortodoxia gondjai a Mazsihiszéhez hasonlatosak, csak még súlyosabbak. Az ortodox életvitelt gyakorlatilag lehetetlenné tevő Kádár-korszak harminc éve szétzilálta a közösséget. A csekély taglétszám (2005-ben 267 fő ajánlotta fel adója egy százalékát) egyfelől, valamint az államtól befolyó jelentős apanázs (évi százmillió fölött) és a hajdani magyar ortodoxia nyugaton máig élő dicsfénye komoly hatalmat biztosít az elnöknek. Nem létezik a hatalmat korlátozó adófizetői öntudat. A hatalomgyakorlás finomodott, de alapjaiban nem sokat változott azóta, hogy a Kádár-rendszerben szocializálódott, s elnöki posztjához haláláig ragaszkodó Fixler Hermann helyett Herczog László vette át az irányítást. Utóbbi maga is húsz éven át a főtitkári tiszttel birtokosa volt elődje idején.

Gadó János

YOSSL BIRSTEIN

A buszra váró sor

Yossl Birstein (1920–2003) Lengyelországban született. 17 éves korában kivándorolt Ausztráliába, a később Izraelben népszerűvé vált festőművésszel, Yossl Bergnerrel együtt. 1950-ben alijázott, és több évig Givat kibucban élt, ahol pásztorkodott. Majd Kirját Tivonba költözött. Később a jeruzsálemi Héber Egyetem levéltárosa volt. Birstein négy regényt és hat elbeszéléskötetet adott ki héber és jiddis nyelven.

Eljöttem otthonról, hogy emberek között legyek. A Jaffa úti Mahane Jehuda buszmegeállásban beálltam a sorba. A mögöttem álló jó külsejű asszonyosság fellélegzett, hogy nem ment el előtte a busz, hál Istennek még a buszok is késnek. Ellenőrizte a lábainál sorakozó bevásárlókosarakat, majd a pontos idő felől tudakozódott. Felhúztam az ingem ujját és elé tartottam a karórámat, közben tovább hallgattam az előttem álló két férfit, akik evésről és halálról beszélgettek. A magasabbik azt magyarázta, hogy a napi három kiadós étkezés a halálát fogja jelenteni, erre a másik elcsodálkozott: „de miért?”

ETGAR KERET

Járdakó

*Etgár Keret Tel Avivban született 1967-ben. Ma Izrael egyik legkedveltebb írója. Művei Izraelben bestsellerek, de külföldön is elismerést élveznek. Munkáiból mintegy 22 nyelvre fordítottak. Franciaországban például a *Boldog táborozókat* az évtizedes könyvei közé sorolják. A Tel-Aviv-i egyetemen tanít.*

Ahol a Feinberg utcát a Dekalim fasor keresztezi, van egy járdakó. Könnyű megismerni. Van rajta egy barnászörös folt, és egy kicsit magasabb, mint az utca többi járdaköve. Ha rajta állsz, magasabbnak érzed magad, mint korábban, és épp ez az a különbség, amely néha annyira hiányzik. De igazságtalan vagyok, ha a kőnek csak a külső sajátságairól beszélek. Ennél több van benne. Ezen a kővön álltam gyerekkorom egy

Visszatoltam ingem ujját, a jó külsejű asszonyság továbbra is vidámnak tűnt, én is vidám voltam, annak ellenére, hogy nem is vártam a buszra, mert egyáltalán nem állt szándékomban felszállni. Sőt inkább azt kívántam, hogy késsen, hogy halljam, miért is hal meg ideje előtt a magas pocakos és kopasz ember, akit én ötvenesnek néztem. Öt évvel ezelőtt, folytatta, másképp volt. Akkor olyan keményen dolgozott, mint egy öszvér, annyit zabált, mint a farkas és olyan erős volt, mint a bivaly. A baj csak akkor kezdődött, amikor munkahelyet változtatott. Szerencséjére amerikai cégnél kapott állást, de a jó szerencse egyben a keserű véget jelentette. „De miért?”, kérdezte az alacsony férfi közömbös hangon,

én közben lopva az utcát néztem, de hál Istennek csak a másik busz jött, amely elhúzott a megálló mellett, és nem állt meg.

A jó külsejű asszonyság arcán csaldás jelei kezdtek mutatkozni, ismét a pontos idő felől tudakozott. A 18-as, mondta, a város legrosszabb járata. Ő tudja, mit beszél. Tíz év tapasztalata. Nap mint nap ezzel a busszal jár. Megkérdeztem tőle, vajon más vonalakon is utazik-e, de mérgesen válaszolt: „csak nem képzeled?” Megigazította a kosarait, majd vörösre lakkozott körmű ujjával figyelmeztetett. Ő ezen a vonalon ismer egy sofőrt, aki mindenkinél többet késik. Majd felkiáltott: „micsoda egy ország!”

A jó külsejű asszonyság okozta jókedv, valamint az alacsony férfiről rám ragadt kíváncsiság a késni szokott sofőr felé terelte érdeklődésemet. De az asszonyság elhallgatott, és én a pocakos kopasz közelében hegyeztem a fületem, az utca és a piac felől áradó szüntelen zaj ellenére igyekeztem, hogy egyetlen szavát se veszítsem el. Elmesélte, hogy az amerikaiak tudnak enni, az üzemi kosztjukban sok a húsétel, napjában háromszor. Az orvosa nem egyszer figyelmeztette, hogy tartózkodjon a

sok evéstől. „De miért?”, kérdezte az alacsony. A fékező busz ellenére mindent tisztán hallottam. Csuklós 18-as. Egyszerre három ajtó nyílt ki, az asszonyság sietve felnyalabolta a lábánál lévő kosarakat, itt a busz, de oda az öröm, helyette fokozódott a dühös panasz. Majd ő megmondja a sofőrnek, hogy tudja meg a világ, milyen országban élünk. Befele nyomult, egy lendülettel megelőzve a két férfit, akik továbbra is az evésről és a halálról beszélgettek. A buszban az asszony egyik kosara felborult, egy fiatalember segített összeszedni a szétgurult narancsot, közben a magas férfi elmagyarázta az alacsonynak, miért nem törődik az orvos figyelmeztetésével, és miért nem áll ellen a kísértésnek. Tenyerét társa vállára helyezve hangosan az arcába kiabált: „ember, a koszt ingyen van, minden ingyen van!” Közben a három ajtó egyszerre becsukódott, és a busz elindult. A sor is eltűnt, én egyedül maradtam a villanyoszlopnak támaszkodva, és vártam a következő sort.

Forrás: Birstein, Yossli: *Szipurim rokdím b'rehovot Jerusálajim*, HaSzfirjá háhádásá, hocáát háKibuc háMeuhád, Szifreí Szimán Kriá, 1999.

emlékezetes pillanatában, amikor „igazi férfiként” viselkedtem. Higgyétek el, van valami különleges ebben a járdaköben, amely a félnék és puhány gyermekbe bátorságot önt.

Emlékszem a pillanatra, mikor a kövön állva végbement bennem a változás, egyszerre, egy csapásra. Éreztem, ahogy a kőből jövő erő a lábaimon keresztül szétterjed. Eltűnt a bennem lévő félelem. Tudtam, ha rajta állok, bármit teszek vagy mondok, sikerrel jár. Minden egy másodperc töredéke alatt történt, ennyi változás egy pillanat alatt. Még a sipító hangom is másképp csengett, mélyebbnek tűnt, tekintélyesebbnek, biztonságot ébresztőnek. Szeretek arra gondolni, hogy ez a pillanat a járdakő számára is felemelő volt. Biztos, hogy mások is, ugyanazon az útburkolaton állva, bátorságra és hidegvérre leltek, bár kétséges, hogy a bennük lezajlott változás olyan mélyreható lett volna, mint

amilyen az enyém. Ma is áldom a sort, hogy engem erre a kőre állított, nem akarok arra gondolni, hogy mi lett volna, ha más kőre állít. Például az ettől balra lévőre.

Lehet, hogy sokak szemében, akik az eset tanúi voltak, a hirtelen felvillanó bátorság az idő egy bizonyos pontjához kötődik. Varázslatos időpont, amely ahogy jött, úgy el is illant. Csodás pillanat, és visszahozhatatlan. Bárcsak én is így gondolnám, talán a szorongásom is eltűnne végre. Nehéz nem haragudni, amikor teljes bizonyossággal tudod, hogy a sok kudarc, a sikertelen munkahelyi interjúk, a megválaszolatlan szerelmi vallomások mind másként végződtek volna, ha a járdaköven állva próbálkozom. De ki a fenével találkozna a Feinberg és a Dekalim sarkán?

Forrás: Keret, Etgar: *Cinorot*, Ám Ovéd, Tel-Aviv, 1992.

Uri Asaf fordításai

A magány variációi

Fehér László életmű-kiállítása a Ludwig Múzeumban

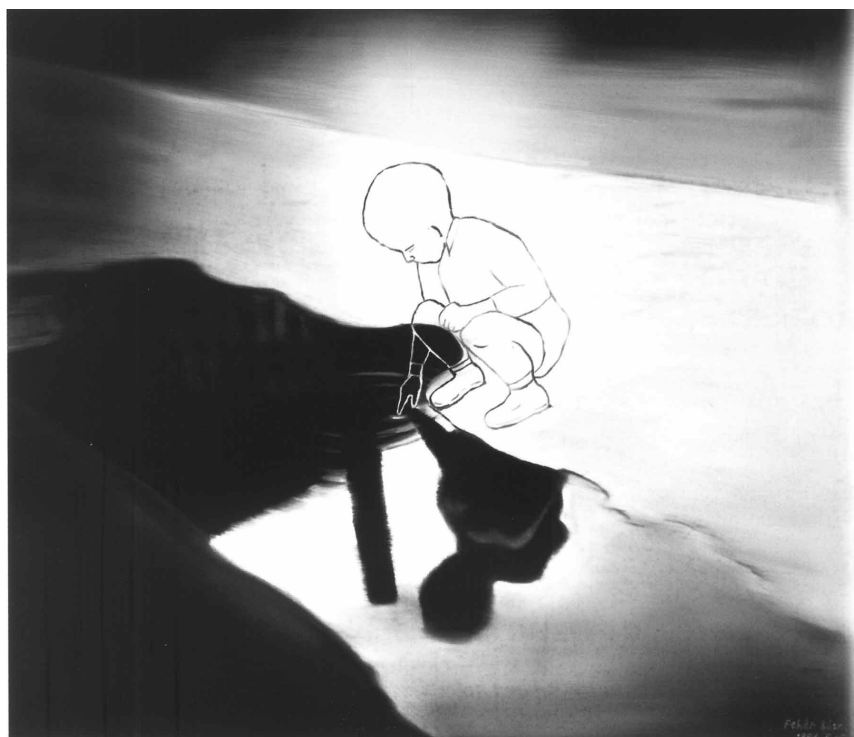
Fehér László elhagyott, fehér kontúrok által konstruált figuráival és nagyméretű – jellegzetesen fekete-szürke vagy élénksárga – monokróm felületeivel létrehozta önnön mitológiáját, amely nem csekély ismertségre tett szert az elmúlt 15-20 évben. A Ludwig Múzeumban szeptember 16-ig látható retrospektív kiállítása nem csak arról mesél, hogyan jött létre az az össze nem téveszthető stílus, amelyet ma Fehér festészetének nevezünk. Elsősorban arra fókuszál, mi lesz ezután. Mert úgy tűnik, valami megváltozott.

Fehér László először a '70-es években keltett komolyabb feltűnést hiperrealista képeivel. Bár a hiper- és fotórealista stílus Nyugat-Európában és főleg az Egyesült Államokban ekkor már – és azóta is – rendkívül divatos, Magyarországon ugyanez botrányosnak és „rendszerellenesnek” minősült. Ezt a korszakot – melynek legismertebb alkotásai a *Földalatti* (1976) és az *Aluljáró*

(1978) – azonban már a '80-as évek legelejétől egy drámai és expresszív stílus mossa el, melyben ott bujkálnak mindazon motívumok, melyek a '90-es években Fehér művészetét meghatározták: az emlékezés, a múlt, a – személyes és tárgyi – történelem és a magány. A jellegzetes Fehér László-i narratíva és gondolatvilág fényében a '80-as évek képei – némiképp persze igazságtalanul – átmeneti, útkereső alkotásoknak tűnnek, melyek '89-90-re nyerik el letisztult, mindannyiunk számára ismerős formájukat.

Fehér '90-es évek-beli képeit nem véletlenül szokták metafizikusnak nevezni. Ezen időszak jellegzetes munkái: a *Szökőkút* (1989), az *Emlékműnél* (1990), a *Tócsa* (1994) – csak hogy

példákat említsünk – Fehér gyerekkorának alakjait, az '50-es, '60-as éveket idézik fel (az öltözék és a hajviselet félreérthetetlen). Ám nem a közvetlen emlékezés élénkségével és személyességével. Fehér ugyanúgy emlékezik, ahogy mindannyian: a múltat félig elfeledve - félig újraírva; családi fényképek, tablók segítségével. Csak a stabilitás és biztonság tűnik el, amely a vaku villanásának pillanatában – látzólag – még megvolt: Fehér alakjai belevetve, elveszve, kontúrjaik által mégis világosan elkülönülve, kiválva bolyonganak egy nem emberi léptékű térben. Sokszor visszatérő fiú-alakjait áthatja a szorongás, a fenyegetettség, melyet a végtelen tér és idő – a történelem? – képzelete hoz létre. Ez az

Tócsa, 1994

Önarckép vizen lebegve, 2005

egyetlen biztos fogódzó (legtöbbször az egyetlen éles vonal a többé vagy kevésbé, de elmosódott háttérben) Fehér festményein: a csöppnyi alak – mindannyiunk alteregója – és szubjektív harca, hogy elhelyezze a múltat és magát a múltban.

Másfelől nem nehéz észrevenni Fehér László ez idő tájt készült képeiben a politikumot sem. Az emlékművek, a romok, a hatalmas lépcsősorok mindmind jellegzetes hatalmi reprezentációk, melyek mellett, melyek tövében az egyén elhalványul, elenyészik. A fojtogató magány, amely Fehér számos képét átjárja, nem csupán és nem feltétlenül a szubjektum esszenciális és szükségszerű egyedülléte; a társadalomban élő ember magánya is, akit egy totalitárius rendszer tart szorongásban, és izolál környezetétől. Fehér

képein metsző tisztasággal fogalmazódik meg számos emberi érzélem, ám soha nem jön létre igazi bizalom vagy közösség.

A magány bemutatása a zsidó témájú képeken is hangsúlyos, bár ezek egy egészen sajátos aspektusát emelik ki Fehér gondolatvilágának. A festő ortodox alakjai – jó példa erre a Sotheby's árverésére bocsátott *Kisfiú* című 2000-es alkotás – egyszerre végtelenül magabiztosak és rémesen szorongók. Fehér zsidóábrázolása a lehető legélesebben szemben áll a Chagall vagy Sólem Aléhem által sokszor megjelenített meghitt és provinciális derűvel. Figurái – ahogy arra Heller Ágnes többször rámutatott – magukban hordozzák a titkot, a rejtélyt; ám ez a miszticizmus nem simul bele a mindennapokba; görcsöket teremt, és falakat von ember és ember közé. Fehér László vallásos alakjainak vonásait megszigorítja a kimondhatatlan, megoszthatatlan, terhes tudás, amelyet maguk közt őriznek.

Fehér László művészete az utóbbi

öt-hat évben ismét új irányt vett, és a LuMú tárlata által felvetett leglényegesebb kérdés az, hogyan értelmezhetjük a váltást az eddigi Fehér-életmű tükrében. A festő visszatért fotorealista gyökereihez, ám képei ezúttal tobzódnak a színekben, témájuk pedig borzasztóan személyes: zömében családi és önarcképek. Fehér soha nem volt még annyira „esztétikus”, mint ebben az új, találóan digitálisnak is nevezett korszakában. Képei mégis végtelenül hidegek, élesek, szenvedélymentesek. Hiba lenne tehát a változást a befutott, középkorú festő befelé fordulásaként értelmezni: bár a modellek valóban Fehér magánéletének kulcsfigurái (felesége és gyerekei), az ábrázolás módja szinte provokatívan személytelen.

Az utóbbi egy-két évtizedben hazánkban is érezhetően megritkultak a globális társadalmi, politikai vagy épp filozófiai kérdéseket felvető vagy azokra választ adó művészi üzenetek. Fehér – hasonlóan számos íróhoz, festőhöz, filmrendezőhöz – az átfogó tár-

sadalmi mondanivalótól a mikrokozmosz feltárása felé fordult. Fehér figurái szépségükben, kimunkáltságukban, részletgazdagságukban távolibbak, mint valaha. Arcok, amelyek elfordulnak; arcok, amelyeket hatalmas napszemüveg takar; arcok, amelyek nem üzennek semmit a másoknak. Ami maradt: a magány; ami eltűnt: a magyarázat. Nincs többé teória, és nincs kit hibáztatni: semmi nem ad felmentést számunkra a tény alól, hogy milyen rettenetesen idegen az is, aki a lehető legközelebb áll hozzánk. Mindez igaz azokra a képekre is, melyeken Fehér épp az ismeretlent festi meg. Bár hajléktalanokról készült portrészorozata azt sugallja, mégis megmaradt valami Fehér társadalmi érzékenységéből, ám alaposabb tanulmányozás után a képek inkább ironikusnak tűnnek: a digitális korszakra jellemző esztétizáló ábrázolás sokkal inkább el-, mintsem felfedi a kiszolgáltatottságot, a nyomort, a szűkséget. Fehér ábrázolásában mindenki egyforma: autonóm és idegen. Eltűntek a '90-es évek stilizált hősei, akikkel azonosulni kellett és lehetett. Ha módosult formában is, de megmaradt a jellegzetes Fehér László-i ábrázolásmód. És a kegyetlen aktualitás.

Réz Anna

Judit napszemüvegben, 2006

Ros Hasana 5768

שנה טובה

*Jó évre íratass
és pecsételtess be!*

Egy túrhetetlen egzisztencia

**Vajda Mihállyal beszélget
Csáki Márton**

Vajda Mihály – Misuként talán többen ismerik – filozófus. Tizennégy, politikai és filozófiai esszét tartalmazó kötetéből mindössze kettő jelenhetett meg a rendszerváltás előtt. Reformmarxista „elhajlásai” és a csehszlovákiai invázió elleni tiltakozása miatt kizárták a pártból, faszizmus-tanulmánya miatt pedig a Filozófiai Szemle szerkesztőbizottságából. *Bizonyos értelemben* tipikusnak mondható életútjáról, mesteréről, Lukács Györgyről és saját munkásságáról kérdeztük, vagyis hogy miképpen jutott el a budapesti iskolán és az ellenzékiségen át a posztmodern Heideggerig.

– „1935-ben születtem önmagát asszimilálódottnak hívő zsidó családban.” Elég beszédes tény, hogy 1944. március 19-e óta vannak emlékei.

– Gyermekkoromból csak képek élnek bennem, pontos összefüggéseket nem tudnék felrajzolni. „Zsidó” – ebben a formában ezt nem közölték velem, de hatéves koromtól kötelező zsidó hittanra jártam. Számomra az evangélikus iskolában csak ez jelentett különbséget: itt a rabbi, ott a tisztelendő mesélt szép történeteket. A családban nem találkoztam zsidó kultúrával. Ránk ragasztották, hogy zsidók vagyunk, és a gyakorlatban jöttem rá, mit is jelent ez: a nürnbergi törvényeket. Nem más vallású, hanem alacsonyabb rendű ember vagyok... talán nem is egészen ember. Az asszimiláns családokhoz hasonlóan, nálunk sem esett szó a zsidótörvényekről. Hallgattak, amíg végképp lehetetlenné vált nem tudomást venni a veszélyről. Egyébként egyszer tartottunk szédert,

1944-ben – úgy gondolhatták, ha egyszer zsidónak nyilvánítottak minket, hát tegyünk is úgy.

- Apja banktisztviselő volt, de később nevezték burzsoácsemetének is.

– Nehéz bármit kezdeni ezekkel a kategóriákkal. Semmiben nem szenvedtünk szükségét – apám nyolcszáz pengőt keresett, ami a „havi kétszáz sose telt” tükrében jó fizetés lehetett. Valószínűleg előbbre jutott volna, ha nem zsidó... rémlik, beszélt ilyenmiről.

- Édesanyjának ez még nagyobb törést okozott...

– Festőnek készült, 1933-ra kapott egy ösztöndíjat Berlinbe, ahová zsidóként már nem utazhatott ki, és ez lelkeleg nagyon megviselte, művészi tevékenységét abbahagyta. Ekkor ment férjhez; úgy érezte, kötelessége jó anyává és feleséggé válni, ha egyszer ezt „választotta”. A háború után jelentkezett a képzőművészetire, ám a korhatár miatt nem vették fel, amit újabb katasztrófa-ként élt meg. A háborút követően aztán az egész család megkeresztelkedett. Engem se a kereszténységhez, se a zsidósághoz nem fűz speciális viszony; mint kulturális tényezők érdekesek számomra, de soha nem voltam hívő alkat.

- És Bibót idézve, öntudatos zsidó helyett társadalmi érdeklődésű emberré vált...

– Egy gyerekben, aki kikerült abból a világégből, amit az üldöztetés tapasztalata csak tetézt, természetes volt egy új világ megalkotásának a vágya. És ilyen ígérettel csak a kommunisták álltak elő. Nem tudtam, mennyire hazug, de ha tudtam is volna, az ígéret volt a fontos. Fiala felnőttként ezért lettünk kommunisták, de már tizenévesen kételyeim támadtak. Hittem ugyan, de nem a Kierkegaard-i mondás értelmében, azaz hogy Isten előtt sosem lehet igazam.

- Vagyis az ön esetében nem hitpótlékként funkcionált a kommunizmus?

– De, a megváltás ígérete volt: a siralomvölgy helyén létrehozni a földi mennyországot. Max Weber felfedezte Lukácsban a rajongót, aki ugyanakkor racionális módon igyekszik megoldani a végső kérdéseket. *A tudó-*

mány mint hivatás című művében azt javasolta, ezek az emberek, csatlakozzanak inkább az egyházakhoz, mert hitbéli kérdésekről nem lehet tudományosan értekezni.

- A reáltudományok vonzották, mégis filozófus lett. A Lukács-tanítványok általában mesterük személyiségével magyarázzák döntésüket.

– Egyszerűen nem volt jó humán-tanárom. Minden arra predesztinált, hogy matematikus legyek, de aki gyereként egy évet a halál árnyékában tölt, hamar felnőtté válik, jobban érdeklődik a politika iránt. Marxizmusra jelentkeztem, ami tisztán politikai döntés volt, bár egyre inkább gyanakodtam.

- Fiatalon kezdett gyanakodni, még ha érdekelte is a politika.

– Nézze, amikor Rákosi elmagyarázta, miként fogják felszámolni a feketepiacot, tudtam, hogy piszkosul hazudik. Igazán döntő azonban barátom rettegése volt a kitelepítések időszakában, és egy másik iskolatársam esete, akit valóban kitelepítettek. Láttam a házunkban, hogyan zajlik ez, és pont olyan volt, mint amikor minket hurcoltak el a gettóba.

- Ez se jellemző. Sokaknak okozott lelkifurdalást, hogy hasonló élményeik ellenére a kitelepítések-nél behunyták a szemüket.

– Szituáció kérdése volt. Aki nem látott elhurcolni egy családot, eltekinthetett tőle. Egyik ismerősömnek a svábok kitelepítésénél kellett segítenie – lelkeleg nem bírta elviselni, magát a folyamatot nem tudta nézni, ahogyan én sem. Élénken élt bennem a kép, ahogy a gettóba menet vonultunk az utcán – ráadásul fizikai fájdalom is gyötört, mert nem sokkal előtte leforráztam magam. Szóval amikor a házunkban lakó családot fél óra alatt felpakolták egy teherautóra, felmerült bennem a kérdés, szabad-e így bánni emberekkel.

- Akkor mit várt a marxizmustól?

– Naiv hülyegyerekként azt hittem, ott majd megtanulom mi hibádzik: a praxis, avagy a teória? Pillanatok alatt kijózanított a sok marhaság, amit tanítottak, de az „olvasás” időszakában az oktatók sem voltak már olyan magabiztosak. Sikerült elrögzülnünk, hogy szét-

válásszák a marxizmus- és a filozófia-oktatást. Szigeti József tanított filozófiatörténetet, meg egy fiatalember, Ladányi Péter, aki '56 után a rabbiképző könyvtárosa lett. Heller Ágnes is tartott egy szemináriumot – felfigyelt rám, rajta keresztül találkoztam Lukáccsal.

- 1956 után nem kapott állást, de nem tudom eldönteni, vajon alábecsüli-e '56-os szerepét, hisz az emigráláson elgondolkodott.

– Nem volt szerepem. Lelkesedtem, tüntettem, még a nemzetőrségbe is jelentkeztem, de az ávosok utáni hajsza már nem vonzott annyira. A kétes figurák miatt otthagytam a nemzetőrséget, mire a bölcsészkaron beosztottak a katonai bizottságba. Az emigráláson csak egy pillanatig morfondíroztam. Más kérdés, hogy magamnak sem tudtam megmagyarázni, miért ragaszkodom ehhez az országhoz. Mindig találtam konkrét okot, de a lelkelem mélyén más lappangott: tűrhetetlen egzisztenciának nyilvánítottak mint zsidót, mint ellenzékit, mire azt mondtam, menjenek el azok, akik különbséget tesznek faji, vallási, világnézeti alapon. Úgy éreztem, jogom van itt maradni – ez a makacsság marasztalt.

- Ekkor következik élete legzavarosabb időszaka. Hisz a szocializmusban, sőt 1962-ben felvételét kéri a pártba, holott ön már az ellenzéki Lukács-hoz csatlakozott.

– Jogosan mondja zavarosnak, de Lukácsnál nem lehetett kiábrándulni a szocializmusból. Tizenkét évet töltött Moszkvában, imádott mostohafiát a Gulágra vitték, de még ez sem volt neki elég. Soha nem volt ellenzéki, ez legenda. Állandóan gyanús volt a pártnak, mert tudták, hogy ragaszkodik intellektuális függetlenségéhez, noha a marxizmus gondolati horizontját soha nem lépte volna át. És aki tudatosan így tesz, az vallásosan viszonyul a szövegekhez. Igaz, főleg azok között, akik közel álltak hozzá, elindult valamiféle ellenzéki erjedés.

- És a pártba való belépés? Ugyanaz a dac szülte, mint az itthon maradási?

– 1961-ig csak általános iskolában taníthattam, majd a Filozófiai Intézetben dolgozó barátaim unszolására felvettek dokumentátornak. Egyesek azt mondták, úgy lehet segíteni valami po-

zitiv kibontakozást – normális filozófi-
aoktatást –, ha belépünk. Erről egyéb-
ként 1956. december 31-én vitáztunk
először: az egyik álláspont szerint be
kell lépni a pártba, hogy ne csak gaz-
emberek legyenek ott. Én azt mondtam,
akkor mi is azzá válunk. Teljesen
inkonzisztens döntés volt részemről,
hogy később mégis megtettem. Nem
tudtam, mit mondani, holott sorolhat-
tam volna a véres megtorlást, a még
börtönben ülő értelmiségieket stb.
Nem tettem. Elhittem magammal,
hogy lesz elfogadható kibontakozás.

– Felvételét meg akarták akadályozni, ami mögött antiszemita indítékot sejtett.

– Az asszimilálódott zsidó képes volt úgy elfelejteni a holokausztot, mintha nem is lett volna. Ez a kérdés lekerült a napirendről. Zsidóságunkat csak 1967-ben bányásztuk elő, amikor a hivatalos szovjet álláspontot csak antiszemitizmusként tudtuk értelmezni. A hatnapos háború idején emocionálisan nem maradtam semleges. Bármennyire nincs közöm a hagyományhoz, az antiszemitizmus eleven – és ha az, akkor zsidó vagyok. Magyar értelmiségi vagyok mindaddig... nem tudom meddig. Ez is csak mese. Egyszerűen felfedeztem magamban valami kötődést, és ha megkérdeznék, mi az ördög az, nagyon nehezen tudnék válaszolni. Arendt szerint sokan nem kötődnek a bibliai hagyományhoz, mégis zsidók. Ilyen „mégis zsidó” vagyok.

– Egy interjúban azt mondta, meglepődve észlelte, mennyi zsidó vette körül.

– A megdöbbenő, hogy ezt egy ideig nem vettem észre. Környezetemben mindig felülreprezentáltak voltak a zsidók, ahogy a magyar liberális human kultúrában is. A zsidók inkább egy nyitott, felvilágosult, nyugati eszmévilág felé orientálódnak. De korábban bejött valami vakság, a feledés vágya, na és hogy nem akartuk látni: a szovjet szisztémát másoló szörnyetegrendszer vezetői 1948 és 1953 között, mind zsidók voltak.

– A hatalom mikor kezdett ellenségként tekinteni önökre? Lukácsot „visszazárták” a pártba, akár élcsapatnak is számíthattak volna.

– Számítottunk is: 1968 előtt fontolgatták, hogy Márkus Györgyöt és Hel-

Fotók: Tóth Csilla

lert kinevezik egyetemi tanárnak. Bennünk is élt még az emberarcú szocializmus reménye. Az 1956–62 közti depressziós időszak csak vodkaiváshoz vezetett, nem pedig világnézetünk felülvizsgálatához. Éppen azért váltunk veszélyessé, mert nem mondtuk, hogy nekünk ehhez az egészhez semmi közünk. Ellenkezőleg. 1968 azonban a rendszerhez való kötődésem gyorsan bekövetkező feladását, egy nevelődési folyamat végét jelentette. A hetvenes évek közepére barátaimmal is feszült lett a viszonyom: nem tartottam többé lehetségesnek megérteni a világot a marxizmus alapján.

– Elvesztegetett időnek érzi a marxizmussal való foglalatosságát?

– Kényszerkorlátoztuk magunk – a jugoszláv Praxis-kör például sokkal érdekesebb volt a világ számára –, de sok mindent képesek voltunk végiggondolni. Ennek eredményeként, sem-

milyen világmegváltó gondolatrendszert nem tudok többé elfogadni. Utolsó látogatásomkor Lukács azt mondta: „kénytelen vagyok belátni, hogy mégiscsak zsákutca, ami itt létrejött. Majd négyszáz év múlva újra-kezdjük...” – én ugyan nem, válaszoltam. Az egész európai felvilágosodás alapvető trükkjével szakítottam – ami egyébként a kereszténységnek is tradíciója –, miszerint a ma élő individuum mit se számít. Minden mesterségesen felépített társadalom diktatúrát eredményez. A polgári társadalom keretei meghaladhatatlanok.

– Cioran szerint a totalitarizmus az utópiától fosztotta meg az emberiséget. Gondolom, ezzel egyetért, a modernitást mint olyat mégis értéként kezeli.

– A tradíciót is. Nem az értékeim konzervatívak, de ha egyik napról a másikra megváltoztatjuk őket, abból csak szörnyűség süllhet ki. A kommu-

nizmus pont a humánus, a pozitív konzervatív tradíciókat törölte ki, vagyis hogy saját kompetenciánk keretein belül próbáljunk emberi életet teremteni. Ma nincs olyan társadalmi réteg, amire fel lehetne építeni egy – számomra rokonszenves – liberális-konzervatív politikát.

– Egy írásában kedves, szivarozó öregúrként emlékezik Lukácsra. Előélete nem okozott önnek belső konfliktusokat?

– Egy okos öregúrként, aki nagyon meglágyult, és oda tudott figyelni az emberekre. Goethe-díját például tanítványai lakásproblémájának megoldására áldozta. Élete egyes mozzanatai konfliktust okoztak, de szüleink rémséges tetteire is csak haláluk után ébredünk rá. Persze amikor azzal dicsekedett, hogyan ünnepelték meg Moszkvában Kun Béla elhurcolását, azt akkor is emberi abszurditásnak tartottam.

– Mivel teltek az 1968 és 1977-es elutazása közötti évek?

– A saját világlátásommal való hadakozás és az üldözésünk jellemezte, amiben a párton belüli harc játszotta a főszerepet: a keményvonalasok a revizionista pártvezetés bázisaként állítottak be minket, mire a Kádár–Aczél-vonal demonstrálni akarta, hogy ők is tudnak kemények lenni. A rendszer két dolgot tehetett a hozzánk hasonlókkal: vagy agyonlövi őket – amire már nem volt lehetősége –, vagy tesz rájuk. Ehelyett belekezdtek abba az üldözésdibe, amibe nagyon is bele lehetett rokkanni, hisz belülről nem láthattuk, mennyire felbomlóban van a rendszer.

– 1977-ben Németországba ment tanítani. A nyugati baloldal nyilván szívesen fogadta volna, ha nincs az a bizonyos, a kommunizmus fasizmussá szelídülését taglaló műve, aminek német kiadását Jürgen Habermas akadályozza meg.

– Lelkesen fogadtak – ha tudomást szereztek zsidóságomról, még kötelezőmód szerettek is –, de akikkel emberileg szót értettem, azokkal politikailag nem tudtam, mit kezdeni, ugyanis azt akartam, ami ellen ők harcoltak: a „kegyetlen” kapitalizmust a diktatúrával szemben. Sok tekintetben dogmákra épülő szöveget hoztam ugyan létre, de rájöttem, hogy emberi dol-

gokról nem lehet általánosságokban beszélni, a „jogosult kivételt” kell megtalálnunk.

– Három év múltán hazatért, és aktív tagja lett a demokratikus ellenzéknek. Kialakított valamilyen sajátos álláspontot abban a közegben?

– Az 1972-es szakítás miatt egyes ellenzékiek gyanakodva tekintettek rám, de benne voltam, tudva, hogy nincsenek komoly rizikói. Amúgy nyelviskolákban tanítottam, elégedett voltam. Sajátos pozíciómat az jelentette, hogy én valóban „csak” egy intellektuális ellenzéki képviselem. Míg sokan a politikai szerepvállalásra készültek, addig én arra vágytam, hogy végre a becsületes foglalkozásom űzhessem.

– Richard Rorty írja valahol, hogy a filozófiának három útja lehetséges: a tudományos, a politikai és a költői, azaz Husserl, Marx vagy Heidegger útja. Ön mindet bejárta – a költőt jelenleg is járja – nem beszélve e három gondolkodó jelentőségéről életművében. Újabb írásaiban egyre ironikusabban viszonyul a filozófiai hagyományhoz.

– Nem vagyok költői természet, de az irodalom, a művészet valóban egy-

re fontosabb számomra, olykor alkalmasabb egy-egy filozófiai kérdés megvilágítására. A humor és az ironia két nagyon fontos dolog: utóbbiban vélem felfedezni kötődésemet valamilyen modern zsidó szellemiséghez – joggal mondhatják, hogy komolytalan, úgymond zsidós a gondolkodásom. Történeteket mesélni, „visszavarázsosítani” a világot: nekem ma ez a filozófia.

– Még mindig tervezi, hogy megírja a Lukács-iskola történetét, illetve a „zsidókérdésről” felgyűlt gondolatait? Utóbbiról már a hetvenes években is beszélt.

– A Lukács-iskola túl személyes... Az író kegyetlenebb, mint a filozófus, bár – Nietzsche jól látta – ő is mindig önéletrajzot ír. Új kötetemben viszont sok zsidó tárgyú írás van. Többször kifejtettem már a „zsidókérdéssel” kapcsolatos elméletemet, de nem arattam nagy sikert: az antiszemitizmus ugyanis magánügy. Probléma akkor van, ha zsidókérdés lesz, amit meg kell oldani. Megértem a félelmeket, én is szkeptikus vagyok a történelem tanulságait illetően, de komikusnak érzem, ha ma valaki azt mondja, hogy Auschwitz réme ott lebeg felettünk.

IRODALMI ÉS POLITIKAI HETILAP

Kedvezményes éves előfizetési díj 15 500 forint
Megrendelhető a szerkesztőségben, telefon: 210-5149, fax: 303-9241
e-mail: es@es.hu

SZERETNÉNK ÖNT IS
OLVASÓINK TÁBORÁBAN ÜDVÖZÖLNI.

SZERZŐINK A TÉNYFELTÁRÓ ÚJSÁGÍRÁS,
A KORTÁRS IRODALOM, PUBLICISZTIKA
ÉS GRAFIKA ÉLVONALBELI KÉPVISELŐI.
PÉNTEKENKÉNT KERESSE A HÍRLAPÁRUSOKNÁL
VAGY FIZESSEN ELŐ AZ **ÉS**-RE!

...hun meg nem

Bővérű humorral, iróniával és öni-róniával játsszák el kortársaikat a Budapesti Zsidó Színház szereplői a *Hunkurunk, avagy a szemérmes nem tanul* című előadásukban, amit június 21-én a Sirályban adtak. A három hét alatt összeállított előadás a rendező Dömötör András szerint arra próbál rákérdezni: „*Mi is az, ami körülvesz minket a gettókocsmákban és azok meghosszabbításában, albérléteinkben, lakásainkban, szüleink lakásaiban, kisso-bákban, ahol a gyorszerelmek hangjait párnákba préseljük. (...) Mi-lyen ez a város, mit kezdünk a szabadsággal...*”

A romkocsmák népe eleve-
nedik meg a színpadon, köztük a színházcsinálók, akik saját ismeretségi körük történeteiből, törmelékszavakból, elharapott mondatokból, emberi kommunikáció helyetti makogásból építik fel párbeszédeik egy részét. Mert miként a formáikat vesztett emberi kapcsolatok nyelve is formátlan, darabos, esetlen, s már hallgatni sem lehet, míg eszünkbe jut valami, vagy amíg vágyakozó pillantásokat váltunk, mert ez nem trendi, mert a kor gyors, a hallgatáshoz pedig idő kell.

A magány, a párkapcsolatok kudarca, a szex és legfőképpen ennek, pontosabban az e mögötti emberi közelségnek a hiánya képezi legfőbb tárgyát a szórakoztató darabnak, amely egy pillanatra sem didaktikus, sem nem unalmas, noha szünet nélkül jó

másfél óra a játékidő. Durva a nyelve, de nem durvább, mint a valóságban. Színpadi használata éppenséggel szembesít e nyelv kiürülésével, azzal, hogy néha nem más, mint töltelék, pótlék, az intimitás és az említett formák hiányában.

Forgószínpadszerűen adják egymásnak a teret a főként különböző asztalok körül zajló jelenetek szereplői: a lehenyerlő csajozógép (Sebő Ferenc), a bevágódni vágyó és kihasznált vidéki fiú (Végh Tibor), a tartalmas kapcsolatra váró, majd eljegyzése után elbotló dramaturghallgató lány (Orosz Eszter), és a jobb nőre, gyors numerára, trendibb, több wiwes ismerőssel bíró csajra, vagy tán maguk se tudják, mire vágyó partnerei (Janklovics Péter, Jávor Bence). Egyikük makog, s csak unottan bólogat, majd egy másik nő számát kérné el, a másik túl sokat fecseg, majd kirobban belőle a feszítő: így vagy úgy, szabadulni akarnak a kissé félszeg és neurotikus lánytól, aki az előadás másik két női szereplőjével (a színlap alapján feltehető, hogy váltott szereposztással megy a darab) mégis valami tartalmasabb, élhetőbb, emberibb világot tesztítenek meg.

Janklovics Péter, Sebő Ferenc és Mérő Vera

A pasikkal van a fő gond, sugallja a főként pasik által dominált darab.

Szellemesek a zsidó betétek: az ön-reflexió itt hág tetőfokára, amikor nem csupán személyes életük és nemzedéktársaik nyűgjei jelennek meg, hanem az identitáskeresés vándorútjai és zsákutcái. Kicsit kilóg az előadásból a csak szűk kör számára érthető, konkrét nevekkal való aktualizálás, mert amire kritikájuk irányul: a belterjes-pletykás gettótét, azt esztétikailag érvényes nyelven megjeleníteni igen nehéz, s itt akad még csiszolnivaló. Talán kissé távolabbról, személyes szemszögből kéne láttatni a zsidó intézményrendszerrel kapcsolatba kerülő egyén iszapbirkózásait. Az erkölcsi szándék, a szatirikus véna ugyanakkor üdvözlendő, és imponál, hogy itt egy nemzedék, mely művészi krédója részeként képes zsidó problémákra is reflektálni; nem ciki számukra sem a zsidóság, sem annak megcsipkedése. A miénk, tehát bíráljuk – mondják, és tényleg az övék, és tényleg cikizik. Ráfér.

Fotók: Fábrián Zsolt

**Bárász Tamás,
Vajda Róbert
és Orosz Eszter**

**Koltai Zsuzsanna
és Mérő Vera**

Emlékezetes a rabbinikus gondolkodás útvesztőjében bukdácsoló, eltévedő, s frissen szerzett tudása birtokában nagymellényű figura jelenete, hasonlóképpen az antiszemitizmussal vádaskodó, elborult arcé, ám az előadás egyik csúcspontja, amikor szabad asszociációként elérik a zsidó történetek között az előbbieket is megformáló Vajda Róbert magánszámáig a baltsuva lét egyik megpróbáltatásáról: a felnőttkori körülmételezésről. Látványos pillanatok ezek a kóser ebédlőasztalokból összetolt műtőasztalon, a rosszulhatárán lévő pesti rabbival (Janklovics Péter), a külföldről érkezett haszid móhéllal (Gábor Péter Yeti), és az asztalon hanyattfekvő szövetségkötővel. Miközben a hasukat fogjuk a röhögéstől, egyszerre komoly és komikus a szituáció, egyszerre láttatja belülről a figurát, s néz saját görbetükrébe, mint annyian, akik szubtilis értelmiségiként válnak vallássossá, és találnak új identitást. Itt a személyes történetbe csomagolt establishment-kritika szervesen, arányosan jelenik meg.

Az előadás végén lírai jelenetben oldódik fel egy kínos, kudarcos defloráció kísérletének Jávor Bence általi – s Woody Allen-re hajazó – elbeszélése. Először leszünk tanúi két test (és lélek) rövid, talán csak átmeneti, harmonikus találkozásának. A színésznő (Mérő Vera) látszólag kilép szerepéből, beleszól a színész jelenetébe, leállítja monológját a dugába dőlt dugásról, és megmutatja, hogy kell bánni a nőekkel. A valóság veszi át a játék helyét e legutolsó, megcsavart jelenetben, s itt létrejön a bensőséges találkozás férfi és nő között – ám ne feledjük: ez is színház. Mintha csak egymással,

a színpad, a játék világában találhatnának menedéket a játékosok, odakint az életben semmiképp.

E világban – mondják a szereplők öniróniával – a harmóniának vajmi kevés az esélye. Talán ezért is oly jelentőségteljesek a család mellett (annak hiányában?) létrejövő új közösségek, akár a „hivatalos” intézményrendszeren kívüli vallási, akár színházi csoportok, vagy – mutatis mutandis – akár a romkocsmák csajozásban/pasizásban közössé váló magányának, ám mégis, sajátos közösségi térként és élményként formálódó szubkultúrája, hogy korunk kietlen közegében alternatívát vagy legalábbis biztonsági hálót teremtsenek.

E színház, ha ezen az úton halad tovább, esélyes, hogy Nadas Péter szavával szólva, „a rituális összelélegeztetés művészetét” hozza létre. Ha Halász Péter láthatná, azt hiszem, neki is tetszene a *Hunkurunk*. Bár koromból adódóan csak olvashattam róla, azt hiszem, valami ilyesmi lehetett a Kassák Ház Stúdió s a Dohány utcai legendás szobaszínház anno, a hatvanas-hetvenes évek fordulóján. Ők is sokra vitték.

Szántó T. Gábor

Budapesti Zsidó Színház:

Hunkurunk, avagy a szemérmes nem tanul

Rendező:

Dömötör András

Szereplők:

Köves Dóra, Koltai Zsuzsanna, Orosz Eszter, Mérő Vera, Polnauer Flóra, Gábor Péter Yeti, Végh Tibor, Janklovics Péter, Sebő Ferenc, Bárász Tamás, Jávor Bence, Vajda Róbert

Dramaturg:

Orosz Eszter

Rendezőasszisztens:

Vajda Róbert

**IX. Ker. Páva utcában, a Holocaust Múzeummal szemben,
eladó egy 98 nm-es, 3 szoba + hall-os, nagy konyhás,
II.-ik emeleti, korszerűsítendő nagypolgári lakás.
A lakáshoz pincetároló tartozik. Ár: 21.900.000,- Ft.
Érdeklődni lehet: 30/210-63-60**

Búcsú Thury Levente keramikusművésztől

Nagyszerű művésztől és nagyszerű embertől búcsúzunk, és csak szerény vigasz, hogy a művei fennmaradnak, itt maradnak közöttünk és túlélnek minket. Most hirtelen, kíméletlen visszapillantásra kényszerítve úgy tűnik, hogy legendákká oldódó jelenségek és történetek övezik Thury Levente alakját és életútját: a családi indíttatást, az iskolákat, a művésszé válást, az önálló művészi munkásság fejezeteit.

A családi indíttatást, amelyről azt vallotta, hogy apai ágon egy olyan kisnemesi familia leszármazottja, amely attól a II. Rudolftól kapta a nemességét, aki akkor élt Prágában, amikor Löw rabbi elkészítette

híres Gólemét. Az a Löw rabbi, akiről a családi legendárium azt is nyilvántartja, hogy anyai ágon az ősök között szerepel.

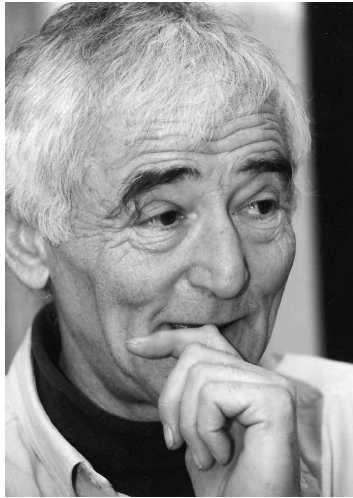
Az iskolákat, amelyek elvégzése során az apai felmenőket követve kezdetben református papnak készült, de amelytől a Toldy Gimnázium légköre, és különösképpen az osztályfőnök, az ofő, a karizmatikus pedagógusi munkásságát később nemzetivé és történelmi jelentőségűvé tágító Antall József fokozatosan a művészi hivatás felé térítette.

És különös fénytörésbe kerülnek a művésszé válás szinterei is: az Andrássy úti Dybisevsky-műhely, a Bartók Béla úti szakkör, az aquincumi porcelángyár szocialista nagyüzeme, majd a sztálinista múltjából kikecmergő Iparművészeti Főiskola, ahol Csekovszky Árpádban kitűnő, atyai mesterre lelt.

És aztán mágikus történetessé avatódik a párizsi, önkényesen meghosszabbított tanulmányút, a budapesti műhelyteremtés (állandó, feladhatatlan harcban az elektromos művekkel), az első vidéki, majd az 1976-os első budapesti kiállítás, az egy-egy, érdekes módon csaknem kivétel nélkül kórházakba és gyermekintézményekbe került, megbízásra készült munka, és a hetvenes-nyolcvanas évtizedforduló emlékezetes csoportos fellépései a korszak központivá avatott szimbolikus problémahalmazai, a Vonal és a Kettőspont ürügyén.

Majd – miután „a dolgok szellemi tartalmai kezdték érdekelni” – 1984 körül megszületett az első Gólem-kollekció, amely már messze túlelmelkedett a megszokott, szokványos keramikusi-mesterségbeli problémakörökön: a mítosz, a mágia, a tradíció mélységeit boncolgatta.

A Gólem-készítés, a másolat másolatának kreációja Thury Levente hitvallása szerint „Tiszta teremtés. A teremtés rítusát megismételni valami hódolat is az isten-

nek vagy szervezőelvnek, meg lázadás is isten ellen. De ha az isten a maga képére csinált, akkor bennem van a lehetőség, hogy én is csináljak magamról egy másolatot.” Szüntelenül valami rendszert, valamilyen rendezőelvet keresett, lételméleti és világmagyarázatokat konstruált, jelentésköröket faggatott, cáfolt és megokolt, a kérdések és a válaszok mögötteseit kutatta. „Gondolom és olvasom, hogy a világ mindig elromlik. Aztán mindig a hangyák építik fel az új világokat” – állapította meg bölcs rezignációval.

A XX. század harmadik harmada, az ezredforduló időszakának majdan meg-

írandó magyar művészettörténete minden bizonnyal az ún. besorolhatatlan életművek kategóriájába fogja illeszteni Thury Levente munkásságát: a keramikusművészt, akit nem a dísz, nem a kellem, nem a dekoráció érdekelt, hanem akit a különösségek vezéreltek, s aki elementáris plasztikai indíttatással leleményes formarendeket alkotó, gondolati mélységeket feltáró, korában társtalan kerámiaszobrokat és térberendezéseket készített. Egyedi, kézműves, az alkotó kéz érintésével hitelesített, anyagi valójukban testet öltő, eleven szellemiséggel telített munkákat, amelyeket szerényen csak holmiknak nevezett. Az előttünk álló időkben hazai, európai és tengerentúli múzeumok látogatói, féltve őrzött magángyűjtemények szemlélői fogják csodálkozva boncolgatni ezeknek a holmiknak titokzatos, dús, el nem évülő jelentés- és jelenségvilágát.

Hosszan-hosszan idézhetnénk azokat a gondolatokat, amelyeket Thury Levente fogalmazott meg mestersége szépségeiről, s arról, hogy nem tehet mást: valami eredendő elrendeltetés szellemében sárból tárgyakat és figurákat kell csinálnia. A keramikus-szobrász valamelyik katalógusában megjelent egy portréfotó – most már visszavonhatatlanul rideg dokumentummá vált –, amelyen a művész agyagarral néz a kamerába: az arca rakódott kiszáradt, megrepedezett, törekeny sárpáncél vagy sártömeg talán azt jelezte, hogy végérvényesen eggyé vált ősi matériájával.

Thury Levente, kedves, bölcsen meditatív, mindig kételkedő kerámiaember, fájdalmasan búcsúzunk varázslatos lényedtől, és tisztelettel, féltve őrizzük meg hol a játékoságokban, hol a rútságok szépségeiben leledző, évezredek átfogó létre szánt teremtményeidet.

Wehner Tibor

Budapest, Farkasrét, 2007. június 5.

Nem,

nem a szemed rossz,

csak **még**

nem tudsz héberül.

Ezen segítünk!

Jelentkezz

MOST

SZOCHNUT Jewish Agency for Israel

Folyamatosan induló tanfolyamainkról
további részleteket megtudhatsz

KÁLDI ZSUZSÁTÓL

e-mailben a zsuzsak@jafi.org címen,
telefonon a (06-1) 374-30-68 számon,
vagy egyszerűen www.szochnut.hu!

Mahler és a zsidóság

Gustav Mahlert a legnagyobb zsidó zeneszerzők között szokták emlegetni, de felmerül a kérdés, hogy valóban zsidó zeneszerző-e? Mennyiben kötődött a zsidó kultúrához, mennyire figyelhetünk meg zenéjében zsidó motívumokat? Míg a keszthelyi kántor fia, Goldmark Károly zenei munkásságában vitathatatlanul utolérhetők zsidó motívumok, (gondoljunk bibliai témájú operájára, a *Sába királynőjére*), addig Mahler zenéjében sokkal nehezebb zsidó elemeket találni. Személye mintegy szimbóluma a 19-20. századi kelet-közép-európai teljesen asszimilálódó zsidóságnak. Csehországban született német anyanyelvű zsidó családban, és egész életét a német kultúra, a német nyelv és zene, mindenképp Wagner vonzásában élte.

Egyértelmű, hogy Mahlernek a zsidó vallással nagyon hamar megszakadt a kapcsolata, 1897-ben katolizált is. Budapesti vagy bécsi éve alatt kapcsolatba kerülhetett volna Herzlrel vagy Max Nordaival is, de a zsidóság nemzeti eszméje sem érdekelte, bár nem annyira annak zsidó, mintsem inkább nemzeti jellege. Az eddigi kutatások alapján úgy tűnik, hogy a szocializmus egy darabig megérintette, de általában a kor politikai mozgalmait hidegen hagyták. Ahogy Szegedy-Maszák Mihály *Nemzeti kultúra és világszínvonal: feszültség vagy összhang* című tanulmányában hangsúlyozza: Mahler általában idegenkedett a nemzeti mozgalmaktól, Smetana cseh zenei törekvéseit szintén idegenül fogadta, mivel „megbénította szakmai képességének hiánya és cseh származása, amely elvágta őt az európai művelődéstől” – idézi Mahler legjelentősebb kutatójának, Henry-Louis de la Grange-nak alapművét.

Mahler neveltetésére nemcsak a csehországi zsidóság német orientációja nyomta rá bélyegét, hanem a kelet-közép-európai zsidóság asszimiláció iránti elkötelezettsége is. Magyarországi szerződötetésében tudat alatt szerepet játszhatott éppen ez a dinamizmus is, amellyel a magyar zsidóság 1867 után alig húsz év alatt asszimilálódott és bekapcsolódott az ország modernizálásába. S bár elterjedt az a nézet, miszerint Mahlernek az antiszemitizmus miatt kellett távoznia az Operaház éléről, nagyon valószínű, hogy a Mahler elleni támadások többségét az Operaház akkori kormánybiztosának és Mahler feltétlen támogatójának, Beniczky Ferencnek szánták, más részüket pedig az Operaházon belüli intrikák, Mahler művészeti politikája váltotta ki. Távozásában nem annyira az új kormánybiztos, Zichy Jenő gróf antiszemitizmusa, mint inkább a két ember közötti személyes és művészeti konfliktusok játszottak szerepet. Az 1888–1881 közötti *Országgyűlési Naplók* tanulsága

szerint miközben a Parlamentben Beniczkyt állandó kritikák érték, addig Mahler igazgatói működésének megítélése pozitív volt. Mindössze egy esetről tudunk, amikor a Parlamentben antiszemita támadás érte, de a Komlóssy Ferenc képviselőtől származó antiszemita megjegyzést nemcsak az Országgyűlés elnöke, hanem maga Baross Gábor belügyminiszter is határozottan visszautasította. A magyar politika nemcsak Mahler szakmai munkáját ismerte el ezzel, hanem azt is, hogy maximálisan igyekezett teljesíteni a kinevezésekor vele szemben támasztott törekvést, azaz a nemzeti szellemű operajátszás megteremtését. Mindez ismét arra enged következtetni, hogy Mahler a közép-kelet-európai zsidóság asszimilációs törekvéseit testesíti meg.

Abban a korszakban, mely a magyar (német) nemzetiségű, mózes-hitű zsidó ideáljának fénykora volt, Mahler számára is adott lehetett volna a kettős identitás lehetősége. Azonban Mahler láthatóan minden lelki vívódás nélkül katolizált pályája érdekében, és noha egyes kutatók igyekeznek „judaeizáló” utalásokat keresni életrajzában, zenéjében, ezek inkább spekulációk. Az ilyen, tudományos értelemben vérszegény bizonyítékokat jól reprezentálja Vladimir Karbuciskynak szintén Szegedy-Maszák által idézett következtetése. Karbucisky szerint Mahlernek ott kellett lennie Salomon Sulz (1804–1891) bécsi kántor ötvenéves kántori évfordulóján, mert „elképzelhetetlen, hogy ne vett volna részt”.

Sokkal erősebbek azok a bizonyítékok, amelyek azt mutatják, hogy Mahler a német kultúrához akart asszimilálódni, minden értelemben. Erre utalnak feleségéhez írott levelei, amelyekben a faji elméletet azzal cáfolja, hogy nem érez közösséget a lengyel zsidókkal, vagy az a meg-

jegyzése, amelyben elismeréssel adózott Wagnernek, amiért „oly okosan” figurázta ki a zsidók „kicsinyes értelmességét és mohóságát”.

Még kevesebb nyomát látjuk a zsidóságnak Mahler zenéjében. Sok kutató próbál zsidó motívumokat találni műveiben, de gyakorlatilag csak az első szimfónia harmadik tételében bukkanhatunk zsidó témára. A szakirodalom nagy része szerint az Európaszerte népszerű francia dal (Frère Jacques) feldolgozása szerepel a D-dúr szimfónia harmadik tételében. Ennél

valószínűbb, hogy egy német-cseh területen ismert zsidó dalról van szó, amire az említett francia dal volt hatással. Egyes vélemények szerint ugyanebben a tételben egy zsidó liturgikus dallamot is feldolgozott. Az első szimfónián kívül azonban Mahler más műveiben sikertelenül próbáltak zsidó zenei témákat azonosítani. Életútja mellett így zenéje is arról tanúskodik, hogy Mahler nemcsak életében, de zenéjében is szakított a zsidósággal, és a német tradíciókat követte.

Peremiczky Szilvia

Felhasznált irodalom

Szegedy-Maszák Mihály (2007): *Nemzeti kultúra és világszínvonal: feszültség vagy összhang* = Sz.-M. M. (főszerk.), *A magyar irodalom története*, I., 572–583.

Peremiczky Szilvia (2007): *Az emancipáció utáni fin de siècle. Budapest és Mahler = Budapesti Negyed* (megjelenés előtt): http://www.habsburg.org.hu/files/hti_konferenciak/2006_mahler_emancipacio_utani.pdf.

De la Grange, Henry-Louis (1983): *Gustave Mahler: Chronique d'une vie II: L'âge d'or de Vienne (1900–1907)*, Paris, Fayard.

Karbusicky, Vladimír (2005): *Gustav Mahler's Musical Jewishness* = Barham, Jeremy (szerk.) *Perspectives on Gustav Mahler*, Aldersnot, Hants., Ashgate, 195–216.

JEHUDA ÁMICHÁJ

Elhagyott ház

*Kövekkel falazott az ablak,
Mint holtak vonják
Az ajtókat, ajtókat
A házból.*

*Deszkázott a nyílás.
Dróttal, szöggel, szilánkkal,
Faltól s kutyától szabad a lánc.*

*Ami elmúlt,
Más jövője lesz,
Akár egy szoba a szállodában.*

Jelek és bizonyságok az élet kertjéből

(1)

*A nő arca,
A homok-arc barázdái egy ködös
Fasorban, akár egy súlyos kerék
Nyoma, ami pont ott gördült el.
A nő arc-negatívja,*

*És egy félig teli félcipő.
De ne félj csak, nem
Lesz benne semmi láb.
Innen már el nem megy.
Ő csak fél-cipő.*

*

*Szavak csiüngnek a szájban,
Mint egy meggyújtatlan cigaretta,
Így kezdődött a madarak szárnyalása,
Hideg szívből a melegbe vándorlása.
Ők nem tudják, hogy én ugyanaz vagyok.
(Csak a kinti madarak tudják, hogy ez ugyanaz a világ).*

*„Ebben a szobában
Ketten is lehetnek idegenek
Egymáshoz. Akár egy hatalmas időben.”*

*

*Szállodában. Két párnám kell, hogy
Legyen: egy a fejem alá,
Hogy ne emlékezhessek, és egy a szemem felé,
Hogy ne láthassam az eljövendőt.*

*Reggel felkelek az ágyból – ahol
Egy hétre rá pizsamámat felejtettem.
Habit kenek az arcomra,
Hajfürdőből fonott
Ecsettel.*

*Lent keletlen kenyeret,
Lágytojáást raknak elé,
Édes süteményt:
Az én szemeim is álmosak maradtak.*

Tarbay Dávid fordításai

Jehuda Ámicháj (1924–2000) korunk egyik legkiemelkedőbb izraeli költője Würzburgban született. 1936-ban szüleiivel Palesztinába emigrált. A Zsidó Brigád soraiiban harcolt a II. világháborúban, valamint részt vett a Függetlenségi Háborúban. Írásainak főbb jellemzői a finom irónia, nem kevés szerelmi bánat, a vallás és a hazai föld szeretete, különösen Jeruzsálemé.

Forrás: Yehuda Amichai: „*Lo al manat lizkor*”, Schocken, Tel Aviv, 1978.

Könyvmoly

Csáki Márton rovata

A tények és a lélek

A halála előtti pillanatokban Bruno Schultzról és Danilo Kis egyik elbeszéléséről készültem mesélni neki. Ezt az írást tehát – az utolsót, amit még megmutathattam neki – Anyunak ajánlom.

PALIMPSZESZT

Elég furcsa, miféle burjánzást idéztek elő Borges szövegei a hatvanas években induló jugoszláv írók prózájában. Említhetnének persze azt a nyitottságot, az eltérő orientációt – ami sokkal fogékonyabbá tette őket a kortárs nyugati eszméramlatokra – a másféle politikai taburendszerre, na és Jugoszláviát mint olyat. Mégis, ahogy rátaláltak az argentin mágus írói eljárására, műveikbe – mintegy

Danilo Kis:
Fövenyóra,
Budapest, Európa
Könyvkiadó,
2007, 350 oldal,
1800 Ft

kerülő úton – visszalopódzott a misztikum: ez a találkozás egyike azoknak a megfejthetetlen együttállásoknak, amelyek oly különössé teszik Mirko Kovac, Filip David, Tisma, Judita Salgo, Pavic, de főleg Danilo Kis írásait. Leginkább már-már profetikus éleslátásuk – Kis kulcsfontosságú kifejezésével élve – lucidus szellemük a megdöbbentő. Alighanem Tolnai Ottó fogalmazta meg a legpontosabban, miben áll e rettenetes varázs: *ezek a könyvek a borzalom bibliái, a borzalom nagy filozófiai traktátusai [...] olyan művek, amelyek a mindenkor fekete lyuk, az angyal és az állat között ingadozó lény, az ember titkának letéteményesei.* Nem csak sejtették, hanem pontosan tudták, mi volt és mi következik. Igaz, a történelem gondoskodott tapasztalataikról: az újvidéki mézszárlás idején Danilo Kis apja a befagyott Duna partján állva várt sorára. Vagyis arra, hogy agyonlőjék, majd

holttestét a vízbe tuszkolják. Csakhogy a lék eldugult – ti. túl sok halott volt –, így a holttesteket előbb fel kellett darabolni, ami viszont óhatatlanul csökkentette a teljesítményt. A férfi, Kist idézve, ennek a „technikai problémának” köszönhetette megmenekülését, de mindezt látta és megőszült bele.

A 44. zsolttárban még naturalista módon írja le ezt a jelenetet, hogy aztán lappangó borzalomként ott kísértessen az apa keresésének szentelt „családi cirkusznak” keresztelt trilógia (*Korai bánat; Kert, hamu; Fövenyóra*) minden sora mögött. A felidézésnek e későbbi módja és a hozzáfűzött – már idézett – kommentár sok mindent elárul Kis művészi, erkölcsi alapállásáról. Noha saját bevallása szerint az üldöztetés miatt lett íróvá, mindig tartózkodott az önéletrajzi elemek direkt, konkrét leírásától: a sárga csillag felpróbálásának epizódját például, elidegenítve az emléket, anyja

varrógépének szövegbe illesztett fényképével helyettesítette, mivel „a szenvedésben van valami visszatetsző”. Ám a szenvedés, jól-rosszul ábrázolva is csak irodalom marad. Kis azonban valami más minőségre törekedett, valamire, ami – nem lemondva a fikcióról és a szépségéről(!) – túllép ezen, méghozzá az élet felé: tanúságtételre. A szemtanú vagy olykor az erkölcsi lény tanúságtételére, aki csak így szolgáltatathat igazságot a meggyilkoltaknak és szerezhet bizonyosságot létezésükről: vagyis hogy a „formába öntés kegyelmében” részesíti történetüket, megkonstruálja apja figuráját és saját illuzórikus gyermekkorát is. Ahogy az osztrák Karl-Markus Gausss megjegyzi, *az erőszak történet nélkül is mindig újjászületik, az áldozatok létezése azonban reménytelenül az elszenvedett erőszak emlékezetére van utalva.* Bár elég lenne itt utalni a *Fövenyóra* utolsó mondataként szolgáló Talmud-idézetre, miszerint jobb az üldözöttek, mint az üldözők között lenni, vagy továbbmenve a főhős E. S. mondatát citálni: *hála átélt szenvedéseimnek és tébolyomnak, szebben és gazdagabban éltem, mint ti.* Minden bizonnyal ez a – többek között Platónról is eredeztethető – tudás jelenti műveinek „metafizikai magvát”. Mármost, hogy a szenvedés tapasztalata kegyelem, az emberről – mint állatról és angyalról – való hasonlíthatatlan tudás kapuja.

A VILÁG KÉT ARCA

Állítólag csak akkor ült neki írni, amikor már elviselhetetlen belső kényszerű érzett: tehát „elragadni valamit a semmitől” nem csupán erkölcsi, de egzisztenciális szükségesség is. Művésze furcsa kettősségekből táplálkozik, úgymint irónia és pátosz, fikció és dokumentum, fizika és metafizika, érzékenység és kegyetlenség, barokkos mondatok és szigorú sűrítés, ész és szenvedély egyszerre. Csodálata is két irányba, egyfelől a végletes kifinomultság (Nabokov), másfelől a létezés legalacsony fokára kényszerített túlélők tanúságtételei (Salamov) felé mutat. Írni annyi, mint kitapogatni azt a pontot, ahol az emberi létezés két aspektusa – a jogi és a komisszár, az Én-Az és Én-Te alapszavakban élő felünk –, teljességként tapasztalható, röviden, ahol élet és iro-

dalom elválaszthatatlanul összeforr. Az írás „csend, amely ismeri a sikolyt”.

És nem utolsósorban hitvallás, esszé-kötetnek címével szólva *Po-etika*. Ezért gesztusértékű, amikor a holokauszttal feldolgozása után a *Borisz Davidovics síremlékében* a bolsevizmus áldozatainak adózik. Nemcsak irodalmi téma ez, hanem a totalitarizmus addig megismert változatainak elutasítása; a totalitarizmusé, amely megtagadja az embertől, hogy az a párafelhő, a léleknek nevezett kvintesszencia, amibe belesűrítette múltját, jelenét és jövőjét, a megismerést és sejtelmeket, amibe belegyúrta érzékszerveit, szívét, esztét, tovább élhessen mint megismerés és lényeg. Itt téved Gilles Barbedette, amikor azt állítja, hogy „a nagy értékek porráomlása idején, amikor senki sem kívánja visszaállításukat vagy azt, hogy más, egyetemes értékekkel helyettesítsék őket, a regény eszménye csak a halál gondolata lehet”. Való igaz, Kis életművének egyfajta állandója a halál, ugyanakkor pont az ő példája mutatja, melyik érték nevében születhet újjá az írói elkötelezettség. A totális rendszerek mély rokonságát egyébként fényesen igazolta a *Borisz Davidovics* megjelenését követően, felsőbb utasításra ellene indított hadjárat. Plágiummal vádolták, ám a lejáratókampány valódi, antiszemita mozgatórugóit egyedül ő ismerte fel – gyanúját még közeli barátai is fenntartással fogadták. Írói módszertanát az *Anatómiai lecke* című vitairatban kényszerült védelmezni, mint mondják, de a védekezés nem megfelelő kifejezés. Kiváló alkalom volt ez po-etikai számvetéséhez – nem véletlenül tartotta egyik legfontosabb művének; bár az események kétségtelenül megviselték, így nem sokkal később Párizsban telepedett le.

A *Fövenyórát* – ezt az egyetlen, valószínűs levélen alapuló „levélregényt” – még mindezek előtt írta, és nagyjából az életmű fordulópontját jelzi: a főhős ismerősei között megemlíti bizonyos Karl Steinert, aki a Szovjetunióban tűnt el. Nem másról van szó, mint Karlo Steinerrel, aki valóban csaknem húsz évet töltött Szibériában, és akinek könyve – *7000 nap Szibériában* – akkora hatással volt Kisre, hogy a *Borisz Davidovics* egyik fejezetét Steinernek ajánlotta. Vagy mondhatnánk a másikat, itt még csak bekezdésnyi terjedelemben fel-

bukkanó témát, a *Sion bölcsőinek protocolluma* kultúrtörténeti krimijét, ami majd a *Királyok és bolondok könyve* című kései elbeszélésben nyeri el végső formáját. Igen, élet és irodalom: a *Fövenyóra* francia kiadásának előszavát az a Piotr Rawicz jegyezte, aki a náci haláltáborok túlélőjeként és egyetlen könyve – *Az ég vére* – megírása után képtelen volt otthonra lelteni. „Nagyvárosi nomád-ként” bolyongott, majd felesége halála után öngyilkos lett – tervétől Kis sem téríthette el, aki Jurij Golec alakjában állított neki emléket.

EGY LEVÉL REGÉNYE

A *Fövenyóra* legvalóságosabb fundamentuma mégis az a tízoldalas levél, amit Kis – nem minden ironia nélkül – a több mint háromszáz oldalas könyv tartalmának nevez, és amit Kis Ede alias Eduard Sam, azaz E. S. 1942. áprilisában írt egyik lánytestvérének. Ez a családi perpatvar és a regény többi részének – Vizsgálati eljárás, Tanúkihallgatás, Útirajzok, Egy örült feljegyzései – kulcsa, nélküle mind az előző fejezetek érthetetlen tévelygésnek tetszenek egy szkizoid elme útvesztőjében. Az újvidéki illetőségű Kis Edét, nyugalmazott vasúti főfelügyelőt, soha meg nem jelenő menetrendek szerzőjét, ezt a félresiklott egzisztenciát – „beteg ember, alkoholista, neuraszténia, zsidó, egyszóval eszményi irodalmi anyag” írta róla fia –, miután többször kezelték intézetben, nővérei meghívják, hogy pihenésképp töltsön mindegyiküknél egy-egy hetet. Ám amint a Kis-család megérkezik, a vendégszeretet elillan: Ede-Eduard, aki feleségét és gyermekeit is magával hozta, egyre rosszabb állapotba kerül, kölcsönök után futkos, elsikkasztott örökségéért, lecsökkentett nyugdíjáért pöröl – hiába. Hamarosan zuhlott, kitarzott alakként tekintenek rá, lépten-nyomon megalázzák a hol szavakkal, hol késsel vagdalkozó férfit, aki mindeközben kénytelen kiszolgáltatni családját nővérei bosszújának, míg ő korábbi lakhelyei közt ingázva – ezek egyike, baljós előjelként kis híján maga alá temeti – megpróbálja összeszedni ingóságait. Örültnek tartják, holott örülete – mert ő már látta, túlélte azt – éppen a tudása: ő az egyetlen, aki tisztában van jövődől sorsukkal, tehát azzal, hogy az egész kicsinyes csa-

ládi gyűlölködés, addigi élete, még maradék önbecsülését – amit akkor vesztett el, mikor egy keretlegény szétörte szemüvegét és fogsorát – menteni hivatott levele is, hiúság csupán. Az volt: mindannyian Auschwitzban végeztek.

Egyedül abban bízunk, hogy írása, akár egy palackposta, egyszer majd fia kezébe kerül, de ezt a fiktív reményt a fiútól kapja, aki elkeseredetten küzd valamilyen – bármilyen – időn túli kapcsolatért az apával. A látszat és valóság viszonyáról szóló bevezetésként is olvasható Prológusban találkozunk a Rubin-ábrával, ami első blikkre egy vázát vagy fővenyórát mutat, jobban megnézve azonban két, egymással szembe forduló arcot láthatunk. Kiváló Kis-monográfiájában Radics Viktória rámutat: ez a rajz nemcsak E. S. megbomlott tudatának – vagy a fent említett *két arcnak* –, de apa és fiú közeledésének szimbólumaként is értelmezhető. Az *új regény* jegyeit magán viselő mű legnagyobb része kihallgatásokból áll: hol E. S.-t faggatják, hol valakit, aki alapos ismeretekkel rendelkezik róla. „Minden fontos” – mondja a kérdező, aki az első esetben E. S. meghasadt tudatának másik fele, a másodikban talán csak egy hang, aki a szerzőt próbálja rábírnival minél nagyobb pontosságra. Mert valóban elengedhetetlen akár a legkisebb részlet is, ha E. S. számot akar vetni életével, illetve ha a szerző formát és tartalmat akar adni neki. Össze kell gyűjtenie mindazt, ami egy emberi lényt tesz, és elő is kerül itt a levélírás minden előzménye, körülménye, E. S. álmai, ábrándjai, mániái, legvadabb asszociációi. Olykor csak egy *embert* látunk – ekkor feltehetően E. S. ír-beszél legfájóbb élményeiről egyes szám harmadik személyben. Tények, fikciók és az erőfeszítés, hogy a valóságos levél hitelessé váljék. Szívesen él kedvenc fogásával, a felsorolással, ami Borges kínai enciklopédiájához hasonlóan – amely szerint *vannak a Császár birtokát képező állatok, a mesebeliek, a finom teveször ecsettel festettek és azok, amelyek messziről legyeknek látszanak stb.* – „misztikus asztrológia [...] az írótt szó és a logosz diadala a véletlenek és a sors sötéttségén”. Új rendbe szervezi a valóságot, sosem volt szellemi teret teremt. Ám a tények nem lehetnek elégségesek – de talán éppen ennek, az elkerülhetetlen kudarc tudatának, és annak,

hogy *mindennek ellenére* mégis ír, ennek köszönhető a misztikum, ami nem a tények ellenében, nem azok réseiben, hanem egyenesen belőlük születik.

VÉGTISZTESSÉG

A személyiség megsemmisítésére törfő hatalom, amely a „létezés azon piciny kristályszemcséin” tapos, melyek egy emberi lényből maradnak, és ott pe-

regnek az örökkévalóságnak nevezett fővenyórában, groteszk módon őt is utolérte: a magyar-zsidó apától és szerb anyától született, kényszerből megkelesztelt és elüldözött, magát az „utolsó jugoszláv írónak” tartó szerzőt állami pompával, a szerb nemzet nagyjaként, pravoszláv szertartás szerint temették. Holott nem akart visszatérni: *az utóbbi években Párizsban, a X. arrondissement-ben élek, s nem szenvedek a hon-*

vágytól: napsütéses hajnalokon éppúgy madárdal ébreszt, mint otthon a Vozdovacon; a nyitott erkélyajtón át hallom az egymást szölongató, anyjacicsázó szerbeket; pirkadatkor pedig, amikor az autójukat berregtetik, a kazettás rádiókból csak úgy harsog a harmonikaszó. Egy pillanatra nem is tudom, hol vagyok. Ki mondja ezeket a szavakat? Danilo Kis vagy a Jurij Golec elbeszélője? Élet ez, vagy irodalom?

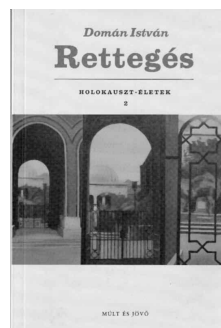
A zsidóüldözéstől az anticionizmusig

„Kohn! Miért totyog ilyen lassan? Bezzeg '44-ben, amikor a gettóba kísérttem, sokkal gyorsabban húzta a lábát”.

Életének gyermekkorától tartó időszakát meséli el Domán István főrabbi ebben a rövid életrajzban. E korszak meghatározó lelkiállapotát, legalábbis az 56-os emigrációig, a zsidó helyzetéből következő rettegésben látja. „Menni vagy nem menni?” Keserves és tanulságos tapasztalatai számvetésre készítetik, elhagyja szülőföldjét, ahova hosszú évek múltán újból visszatér.

Olvastuk, hallottuk, mesélték, hogy mennyi megaláztatásban volt része annak a generációnak, amelyik a húszas, de főleg a harmincas években és a negyvenes évek első felében járt iskolába és hogy mi mindent kellett elszenvedniük diáktársaiktól, tanáraiktól, leventeoktatóiktól. Zsidó diák nemigen lehetett színjeles vagy osztályelső. A gimnáziumban korlátozták számukat, nem ritkán zsidóverés vagy nyílt zsidózás volt az osztályrészük. A Dománéhoz hasonló érzékenységgel talán az egy generációval idősebb pszichológus Kulcsár István (Körömdi Balázs) ábrázolta ezt a korszakot.

Domán visszaemlékezése a rettegés és túlélés krónikája. Munkaszolgálat, nyilas uralom, szökés, bujkálás: mind szinte közhely. Mennyi véletlen, szerencse, akarat, helyzetfelismerés, ne-

Domán István:
Rettegés,
Múlt és Jövő,
2006,
179 oldal,
2300 Ft

tán egy-egy kinyújtott kéz kellett a megmeneküléshez.

A könyv legfőbb érdemét én abban látom, hogy a szerző a saját sorsán keresztül mutatja be a magyarországi zsidóság felszabadulás utáni történetének ellentmondásait és csapdáit. Míg a háború előtt zsidósága miatt volt diszkriminációnak kitéve, utána édesapja rabbi foglalkozása miatt került hátrányba. A korábbi antiszemitizmus helyébe most a hivatalos anticionizmus és egyházellenesség került. A párt és az ÁVH zsidó vezetői maguk is rettegtek származásuk miatt s ezt a sztálini politika ravaszul kihasználta zsidóellenes akciók végrehajtására, lásd pogromok felelőseinek elhallgatása, cionista és hitközségi perek, zsidó orvosok megvádolása a Szovjetunióban.

Domán a saját bőrén is tapasztalta a bűnbakképzés mindig előhúzóható technikáját. A háború utáni zsidóellenes politika talán legrosszabb éveiben, 1952-

53-ban kollégái (a kommunistákat is beleértve) elhúzódtak tőle, barátai és ismerősei pedig a letartóztatástól félték. „Az új magyar rendszer Janus-arca” abban is megnyilvánult, hogy amíg a zsidók bizonyos mértékben védve voltak, a párt, amikor vélt érdekei úgy kívánták, szemrebbenés nélkül elővehette az antiszemitizmust. Nem kis elégtétellel értesültem a könyv olvasása közben arról, hogy az 56-os forradalom értékelésénél a párt vezetői, elsősorban Marosán, de még Kádár is, tettek olyan kijelentéseket, amelyekben a zsidóságra hártják a felelősséget. Miért is lettek volna ők kivételek? Miért gondoljuk, hogy az antiszemitizmus csak a jobboldalon található? Vajon elfelejthetjük mindazt, ami a Szovjetunióban történt?

Izgalmas, jól megírt és tanulságos könyv a Rettegés. Miközben az a sztereotíp vélekedés jár a fejekben, hogy „a zsidók túlérzékenyek”, nem tudom elnyomni magamban azt a feltevést, hogy a szerző zsidósága miatt többet rettegett, mint szükséges és, ennek következtében, több sérelem is érte.

Fontos szükségletet elégít ki a Múlt és Jövő kiadó az ehhez hasonló önéletrajzok és memoárok megjelentetésével. Hézagpótló könyv a Rettegés. Kell, hogy a fiatalabb nemzedékek megismerjék a magyar történelemnek ezeket a, sajnos igen gyakori, sötét korszakait.

Várnai Pál

PASARÉTI CLUB ÉTTEREM

Főpróba,
szerencse

Szédületes lendülettel fogad bennünket a főpincér, az első pár percben csak kapkodjuk a fejünket, az információözönytől mődünk sem lenne megszólalni. Megtudjuk, hogy a Pasaréti Club épp látogatásunk napján nyitja meg grillteraszát. Este van a nyitóbuli, így ebédidei látogatásunk egyfajta főpróbának tekinthető. Az ösztökélés hatására egyikünk beadja a derekát, és a grill-lapról rendel magának, ami jókora hibának bizonyul. A grill-szekció ugyanis nem tudja kivárni az előételek elkészültét, felszolgálni persze mégsem szeretnék, úgyhogy végül egy bánatos, egyszerre csontszáraz és rágós húsösszeállítás

érkezik meg az asztalhoz. A grilles főpróba tehát kiábrándító, de a hagyományos konyhából érkező fogások esetében nem érheti szó a – nem mellékesen PaprikaTv-s szakács vezette – ház elejét. A lendületes pincér, amilyen vehemenciával igyekezett rábeszélni bennünket a hervatag grillre, ugyanolyan hévvel próbál meg lebeszélni a később egészen mesterinek mutakozó hideg matjés hering salátás előételről. A gazpacho is fergeteges, sűrű, paradicsomos. A tetején himbálódzó krutonok is beleilleszkednek a szín- és íz kavalkádba. A vargányás kacsamájgombócós erőleves érdekes összeállítás, a gomba markáns, a gombóc omlós, a leves koncentrált, erős. Másik levesünk, a pulykaraguleves szintén finom, de semmi különös, a

zöltségek sajnos kicsit fásak maradtak benne, de más panasz nem illetheti. A tálalás minden fogás esetében egészen eltérő, és bizton művészi színvonalúnak nevezhető. Ugyanilyen művészi a nem mindennapi olasz ételkülönlegesség, a velőscsonttal együtt készített borjúlábszár, vagyis az Osso bucco. A köretként tálalt citromos rizottó állaga is a legújabb európai trendeknek megfelelően leves, kicsit kásászerű. (A legújabb európai trendek persze csak a legtradicionálisabb olasz elkészítési módot követik.) Egy pulykából készült óriás rántott hús házi készítésű rosejbnivel színesíti még a palettát, mielőtt a felavatandó grillpult újfent bosszút áll a világon. Egy szakácsot ugyanis annyira lefoglal a kiszáradt húsdarabok elrontása, hogy a desszertek kínos csúszásba kerülnek odabenn. Sebaj, megéri várakozni, mert a levendulamézes sajtorta szemet és lelket gyönyörködtet, a csokoládészuflé pedig könnyű, édes és vaníliafagyival, no meg áfonyaszósszal érkezik. És a csúszás miatt még némi nemű kedvezményt is kapunk. A grill meg nyilván emlékezetes estét produkált a gyatra főpróba után. Majd még ellenőrizzük.

– dibbuk –

Summary

All attempts at creating an American type liberal and democratic system in the Middle East have been in vain: the region just does not seem to want to function this way - claims János Gadó in „Middle East: the democratic experiment has failed”. „And the most important thing is that even trying to „reprogram” the Palestinian society which had been conditioned by a historically anti-Israeli upbringing, would take decades to do”.

Mária Vásárhelyi, sociologist and media researcher said in an interview about the increasingly radical Hungarian youth: „I can fully understand the motivation of these young people. What is awful is that the only alternative offered to them is the one by the radical political right. Corruption, theft, hipocrisy, this is all true, but their conclusion is not: that there are true and not true Hungarians, and that the Jews and Gypsies are to blame for all. The conclusion drawn by the political right – including FIDESZ and their extreme right allies – is unacceptable. These young people are unable to defend themselves, and there is no other alternative offered to them.”

The changes of female characters in Israeli films is the topic of Vera Surányi's article written in connection with the Israeli Film Week held in Budapest earlier this year.

Two Israeli short stories – one by Yossl Berstein and the other by Etgar Keret – are published in our literary column.

László Fehér internationally acclaimed painter's retrospective exhibition is reviewed by Anna Réz. „Fehér – like many other painters, writers, film directors – has turned from general social issues towards the discovery of microcosm. His figures – with their beauty, and detailed, sophisticated depiction – seem more distant than ever. Faces turning away, faces hidden behind huge sunglasses, faces sending no messages to the others. And what remains is solitude and what is gone: is explanation.”

Tibor Wehner wrote a farewell piece to our recently deceased friend, Levente Thury, artist.

„An intolerable existence” is the title of an interview with Mihály Vajda, who was asked by Márton Csáki. „I have explained my theory about the „Jewish issue” several times, but without much success: anti-Semitism is a private matter. It becomes a problem when it expands into a „Jewish issue” that needs solving. I can understand these fears, I am also sceptical about lessons learnt from history, yet I find it comical when someone says today that „the monster of Auschwitz is hanging above us”.”

Márton Csáki wrote an essay on Danilo Kis, the well known Jewish writer from the former Yugoslavia.

Dybuk's gastro-review looks at Pasaréti Club, a restaurant on the Buda side.

www.optiris.hu

OPTIRIS OPTIKA

- Szemüvegkeretek, napszemüvegek széles választékban
- Komputeres és szakorvosi szemvizsgálat
- Kontaktlencse illesztés
- TB vények beváltása

ÜZLETEINK:

WESTEND CITY CENTER 1062, Budapest, Váci út 1-3. Tel/Fax: 238-7088
 ÁRKÁD ÜZLETKÖZPONT 1106 Budapest, Őrs Vezér Tere 25. Tel: 434-8132
 EUROPARK 1191 Budapest, Üllői út 201. Tel: 347-1530
 SPAR CENTER 1011 Budapest, Batthyány tér 5-6. Tel: 225-7540
 MAMMUT 1. ÜZLETHÁZ 1022 Budapest, Lövház u. 2-10. Tel: 345-8179
 MAMMUT 2. ÜZLETHÁZ 1024 Budapest, Margit krt. 85-89. Tel: 345-8381
 STOP & SHOP 1021 Budapest, Hűvösvölgyi út 138. Tel: 398-8153
 CAMPONA 1222 Budapest, Nagytétényi út 37-43. Tel: 424-3370

Szabadság.

Úrrá lenni az elemeken. Amikor nincs más, csak a végtelen ég, a látóhatár és Ön. Az érzés, ahogyan kitarul a világ.

Az autó régóta a szabadság szimbóluma. Máshoz nem fogható érzés - kézben tartani az irányítást a végtelen sztrádán, és megérkezni egy biztonságos helyre - amit úgy hívunk: otthon.

Schiller Autó Család. A vezetés korlátlan élménye.

1138 Budapest, Váci út 113.
Tel.: 452-11-11
1046 Budapest, Főlt út 143.
Tel.: 2 72 72 72
Karambo os Centrum
www.schileropeel.hu

1133 Budapest, Dráva u. 17.
Te.: 450-25-25
www.chevroletperfect.hu

1044 Budapest,
Külső Váci út 20.
Tel.: 380-0-380
www.toyotasuper.hu

1154 Budapest,
Szentmihályi út 142.
Te.: 415-3000
www.pa.atauto.hu

1133 Budapest, Dráva u. 17.
Te.: 320 0166
www.perfekthasznaltauto.hu

Schiller
Autó Család
www.schiller.hu

Magyar zsidó kultúra napja

AZ EURÓPAI ZSIDÓ KULTÚRA NAPJÁN

Szeptember 2.-án,
vasárnap
a Magyar Zsidó Kulturális
Egyesület szervezésében

BUDAPEST:

- Kulturális séta zsidó szemmel a Józsefvárosban
- Séta Pest Történelmi zsidónegyedében
- „Homage á Kodály” – kamarakonzert Kodály Zoltán és Kodály Emma tiszteletére a Rumbach Sebestyén utcai zsinagógában. Közreműködnek: Cserna Ildikó – ének, Fekete László – ének, Perényi Miklós – cselló, Prunyi Ilona – zongora (A Zsidó Nyári Fesztivál keretén belül)

BAJA:

- Baja zsidó múltja előadás és kiállítás, gasztronómiai bemutató és Klezmer R'S koncert

KOMÁROM:

- Nagy ünnepek kis közösségekben, Izrael és a diaszpóra kapcsolata a kultúrán keresztül, Ismerjük meg szomszédainkat – a Soproni Zsidó Hitközség bemutatkozása, Klezmerész koncert

PÁPA:

- Pápa és környéke zsidóságának története, a budapesti zsidó színház előadása, Hegedűs a háztetőn és Yentl részletek

A teljes program megtalálható honlapunkon a www.mazsike.hu-n
Telefon: (+36 1) 311-6665, E-mail: mazsike@freemail.hu

Ünnepeljük közösen a Magyar Zsidó Kultúrát!

A BÁLINT ZSIDÓ KÖZÖSSÉGI HÁZ

PROGRAMOK

CSALÁDI ÉVNYITÓ – ÉLJEN AZ ÉV FEJE

SZEPTEMBER 16. VASÁRNAP 15:30

Alma- és mézevés, képeslapkészítés, tánc, ének, játék az év körül.

RINGATÓ ÉS ZENEÓVODA

Énekes-mondókás-játékos foglalkozások, szeretettel léggör a legkisebbeknek (néhány hónapos kortól hároméves korig) és szüleiknek.

RINGATÓ FOGLALKOZÁSOK

CSÜTÖRTÖKÖNKÉNT 15:45–16:15, 16:30–17:00

ZENEÓVODA FOGLALKOZÁSOK

CSÜTÖRTÖKÖNKÉNT 17:10–18:00

A SALOM KLUB IZRAELI KÖRUTAZÁS

2007. OKTÓBER 8–15.

Felvilágosítás, jelentkezés és részletes program a Salom Klubban Kádár Katánál.

TEXAS HOLD'EM PÓKERBAJNOKSÁG

OKTÓBERTŐL MINDEN HÓNAP ELSŐ HÉTFŐJÉN 18:00

Helyfoglalási díj: 2500 Ft (amely tartalmaz némi hideg harapnivalót is)

Fődíj: 40 000 Ft értékű utalvány

Helyfoglalás a Bálint Házban hétfőtől csütörtökig 14 és 19 óra között, illetve a verseny előtt legkésőbb fél órával lehetséges.

NYELVTANFOLYAMOK

KEZDŐ HÉBER NYELVTANFOLYAM

Októbertől a Szochnut szervezésében.

A legmagasabb színvonal a legkedvezőbb áron.

Részletes információ: 374 3068

e-mail: jafibp5@zsoik.hu

Minden érdeklődőt, tanulni vágyót szeretettel várunk!

FRANCIA NYELVTANFOLYAM

Haladó és októbertől kezdő francia nyelvtanfolyamok indulnak a Bálint Házban.

A 90 perces órák hétfőn (haladó) és kedden (kezdő) 18 órakor kezdődnek.

A tanfolyam havi díja 4000 forint.

Jelentkezéset a 311 6669-es számon,

vagy az info@balinthaz.hu e-mail címen várjuk.

ANGOL NYELVTANFOLYAM

OKTÓBERTŐL

Nem azért tanulunk nyelvet, hogy szabályokat magoljunk, hanem azért, hogy merjünk beszélni. Október 11-én, csütörtökön 18 órától **ingyenes** bemutatóórán és szintfelmérésen megismerkedhetsz egyéni módszertanunkkal, és képet kaphatsz jelenlegi tudásszintedről is.

A bemutatóórán résztvevők **kedvezményes áron** kezdhetik meg első tanfolyamukat.

Részvételi szándékodat jelezd Fehér Ildikónál

Tel.: 20 326 3682

e-mail: feher01@gmail.com

GÓLEM FESZTIVÁL

ZSIDÓ SZÍNHÁZAK ELSŐ NEMZETKÖZI TALÁLKOZÓJA
OKTÓBER 12–14. MERLIN SZÍNHÁZ

FELLÉPŐK:

BUKARESTI ÁLLAMI JIDDIS SZÍNHÁZ: AZ ÜZLETEMBER

OSZTRÁK ZSIDÓ SZÍNHÁZ: PESACH/RAMADAN

IZRAEL: BE BEAUTIFUL CABARET

GÓLEM SZÍNHÁZ: JAZZ&JEWS

KÍSÉRŐ PROGRAMOK: FELOLVASÓ SZÍNHÁZ, SÓLET PARTY, SUNDAY BRUNCH A FELLÉPŐ MŰVÉSZEKKEL,
IN MEMORIAM RÓNAI ANDRÁS, IZRAELI DJ-K.

Jegyek elővételben szeptember 1-től kaphatók. További információ: www.golemszinhaz.hu

A Gólem Színház és a Bálint Zsidó Közösségi Ház szervezésében

További információ a Bálint Zsidó Közösségi Házban • Cím: 1065 Budapest, Révay utca 16. • Tel: 311 6669 • Web: www.balinthaz.hu • Email: info@balinthaz.hu

BÁLINT ZSIDÓ
KÖZÖSSÉGI HÁZ
1065 BUDAPEST, RÉVAY U. 16.
TEL.: 311 6669 | WWW.BALINTHAZ.HU